

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleksandra Bernjak

**DOSEGANJE STANDARDOV OKOLJSKO PRAVIČNE
DRUŽBE**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Aleksandra Bernjak

Mentor: izr. prof. dr. Drago Kos

**DOSEGANJE STANDARDOV OKOLJSKO PRAVIČNE
DRUŽBE**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

Doseganje standardov okoljsko pravične družbe

Diplomsko delo predstavi gibanje za okoljsko pravičnost, ki si je prvotno prizadevalo za enakomernejšo porazdelitev okoljskih škod in koristi med posamezniki, ne glede na njihovo pripadnost (etnično, versko, rasno) ali njihov položaj (družbeno-ekonomski, geografski). Sedaj se gibanje osredotoča predvsem na »empowerment« skupnosti v boju za okoljsko pravičnost. Posamezniki se lahko odprave nepravičnosti lotijo samoiniciativno ali preko posredništva NVO. Poleg nevarnosti, ki jih prinaša predstavništvo, je v nalogi obravnavan tudi problem neupoštevanja mednarodnih dokumentov, ki lahko nudijo podlago za boj proti okoljski nepravičnosti. Izpostavljena je Aarhuška konvencija, njena »nemoč« pa je prikazana na primeru boja DOPPS za pridobitev statusa udeleženca v postopku pridobitve okoljevarstvenega soglasja za postavitev vetrne elektrarne na Volovji rebri. Primer jasno pokaže, da normativna podlaga ne zagotavlja avtomatskega izvajanja pravic, ki izhajajo iz Konvencije. Zato naloga v zaključku predstavi alternativno pot za doseg standardov okoljsko pravične družbe.

Ključni pojmi: okoljska pravičnost, nevladne organizacije, Aarhuška konvencija, participacija, aktivno državljanstvo.

Achieving standards of environmental just society

Dissertation introduces environmental justice movement. Its primary goal was achieving equal distribution of environmental costs and benefits among members of society, regardless of their affiliation (ethnic, religious, racial) or their position (social, economic, geographical). Nowadays movement is focused on empowerment of communities in their fight for environmental justice. Individuals can step out to fight injustices by them self or through representation of NGOs. Besides "traps" of representation also the problem of governmental ignorance of international treaties, which can serve as pillar of empowerment in fighting environmental injustice, is presented. Aarhus Convention is exposed. Its "helplessness" is presented on DOPPS struggle for gaining status of party in the process of issuing the environmental permit for building a wind farm at Volovja reber. Case identifies legal basis is insufficient for practicing rights that derive from Convention. Dissertation concludes with alternative way for achieving standards of environmental just society.

Key words: environmental justice, non-governmental organizations, Aarhus Convention, participation, active citizenship.

KAZALO VSEBINE

Seznam kratic	6
1. UVOD.....	7
1.1 Namen naloge	9
1.2 Struktura naloge in metodologija	10
2. OKOLJSKA PRAVIČNOST.....	11
2.1 Opredelitev pojma	11
2.2 Predhodniki gibanja za okoljsko pravičnost.....	13
2.3 Razvoj gibanja z okoljsko pravičnost in razlogi zanj	15
2.4 Diskurzi okoljske pravičnosti.....	21
2.5 Dileme diskurzov okoljske pravičnosti	22
2.5.1 Dilema partikularizem – univerzalizem.....	23
2.5.2 Dilema lokalno – globalno	24
2.5.3 Dilema preventiva – kurativa.....	27
2.5.4 Povezanost okoljsko – družbeno	27
2.6 Poskusi kritike teorije okoljske pravičnosti.....	28
2.7 Distributivna in participativna pravičnost kot podlaga za okoljsko pravičnost ..	30
2.7.1 Distributivna pravičnost	30
2.7.2 Participativna pravičnost	31
2.7.3 Kritike principa »prima facie« politične enakosti.....	32
2.8 Prihodnji izzivi gibanja za okoljsko pravičnost	35
3. SREDSTVA ZA BOJ PROTI OKOLJSKI NEPRAVIČNOSTI.....	37
3.1 Zagovorništvo okoljske pravičnosti.....	37
3.1.1 Prikriti interesi vlade	38
3.1.2 Prikriti interesi industrije	39
3.1.3 Prikriti interesi akademske skupnosti	40

3.2 Aarhuška konvencija	41
3.2.1 Aarhuška konvencija kot steber boja za okoljsko pravičnost.....	42
Pravična obravnava	42
Pravična obravnava preko reprezentacije	43
Smiselna vključitev	44
Sodelovanje pri sprejemanju odločitev.....	45
Vplivanje na odločitve	46
Soočenje prednosti in pomanjkljivosti Konvencije	47
3.4 Omejitve pri zagovorništvu okoljske pravičnosti	48
4. URESNIČEVANJE NAČEL AARHUŠKE KONVENCIJE V SLOVENSKEM PROSTORU	50
4.1 Opredelitev NVO	50
4.1.1 NVO v Sloveniji	51
4.1.2 DOOPS – BirdLife Slovenia v boju za uresničevanje načel Aarhuške konvencije	56
5. SKLEP	62
6. LITERATURA IN VIRI	65

KAZALO TABEL

TABELA 4.1: ORGANIZACIJSKE OBLIKE NEPROFITNIH ORGANIZACIJ V SLOVENIJI	51
TABELA 4.2: STATUSNE OBLIKE NVO V SLOVENIJI	52

Seznam kratic

AEC	<i>Atomic Energy Commission</i>
ARSO	<i>Agencija Republike Slovenije za okolje</i>
CNVOS	<i>Center za informiranje, sodelovanje in razvoj nevladnih organizacij</i>
DOPPS	<i>Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije</i>
EU	<i>Evropska unija</i>
GAIA	<i>Global Alliance for Incinerator Alternatives</i>
LULU	<i>Locally Unwanted Land Uses</i>
MOP	<i>Ministrstvo za okolje in prostor</i>
NIABY	<i>Not In Anybody's Backyard</i>
NIMBY	<i>Not In My Backyard</i>
NOPE	<i>Not On Planet Earth</i>
NVO	<i>nevladna organizacija</i>
OVE	<i>obnovljivi viri energije</i>
OZN	<i>Organizacija združenih narodov</i>
PIC	<i>Pravno-informacijski center nevladnih organizacij</i>
PPFPE	<i>princip »prima facie« politične enakosti</i>
STA	<i>Slovenska tiskovna agencija</i>
US EPA	<i>United States Environmental Protection Agency</i>

1. UVOD

Pravičnost je ...

Odgovorov je več. Odvisno od področja proučevanja. Težko opredeljiv pojem je definicija, ki je na mestu. Pravičnost ima v moralni filozofiji drugačne konotacije kot v teoriji prava. Že Sokrat se je v 5. stoletju pr. n. št. spraševal po definiciji pravičnosti. Menil je, da pravičnost predstavlja najpomembnejšo človekovo krepost. Gibal se je torej v sferi moralne filozofije, toda jasne definicije pravičnosti ni postavil. Pri njegovem učencu Platonu je pojem pravičnosti manj povezan zgolj s posameznikom. Povezan je s skupnostjo, t. i. dobro družbo. Pri Aristotelu je povezava med konceptom pravičnosti in družbo še očitnejša. Od moralne filozofije torej preobrat k družbeni teoriji, dokončne definicije pravičnosti pa še zmeraj ni. V verskih tradicijah se koncept pravičnosti povezuje z verjetjem v vrhovno bitje in s podrejenostjo temu bitju. Pot pravičnega je sledenje željam in zahtevam najvišje instance. Obstaja še veliko opredelitev pravičnosti s strani različnih teoretikov, ampak skupne točke teh opredelitev ni mogoče izpostaviti. Dopolnitev povedanega: meni ni uspelo izpostaviti zgolj ene skupne točke njihovih opredelitev. Tudi mnogi filozofi in družbeni teoretiki so obupali nad konceptom pravičnosti. V določenem obdobju so menili, da pravičnost ne predstavlja dovolj velikega izziva, ali da gre za preveč praktični (in ne dovolj abstraktni) koncept, da bi mu še posvečali pozornost. Tako je bilo vse do začetka sedemdesetih let. Nato je sledila Rawlsova objava knjige z naslovom *A Theory of Justice*, ki je pomenila ožvitev diskusij o teoriji pravičnosti med filozofi in ostalimi družboslovnimi teoretiki. Rawls je pravičnost opredelil kot vrlino družbenih institucij, oziroma družbenih praks in ne kot vrlino ljudi (kot je pravičnost pojmoval Sokrat). Hkrati je Rawls opozoril, v nasprotju s Platonom, da pravičnosti ne smemo enačiti z idealom dobre družbe, saj predstavlja le majhen delček v mozaiku le-te. Za teorijo družbene pravičnosti je najpomembnejši Rawlsov koncept, tančica nevednosti oziroma »the veil of ignorance«. Uporabi ga za opis delovanja racionalnih posameznikov v njihovem izhodiščnem položaju. Ti posamezniki nimajo znanja o svojem položaju v družbi, združijo pa se z namenom ustvariti pravični družbeni

sistem. Rawls je prepričan, da bo takšen sistem nujno zadostil načelom pravičnosti kot »fairness«¹ (Rawls 1999: 266), saj posamezniki zaradi nezavedanja svojega položaja v družbi ne bodo težili k sistemu, ki bi temeljil na okoriščanju enih na račun drugih. Na prvi pogled lahko Rawlsovo prepričanje označimo za naivno. Toda pustimo ob strani filozofske razprave in se osredotočimo na implikacije te opredelitve za teorijo okoljske pravičnosti. Ne moremo trditi, da se ne soočamo z okoriščanjem nekaterih posameznikov na račun drugih. Toda Rawls je menil, da so ljudje v svojem delovanju racionalni. Zakaj torej ne bi verjeli, da bo tudi v današnjih razmerah zmagala racionalnost. Vsakodnevno se soočamo s krivicami in s kršitvami osnovnih človekovih pravic. Racionalen posameznik bi ukrepal. In zahteval pravičnost. Ne zgolj zase, ampak pravičnost za vse. Pri boju za okoljsko pravičnost je prav poudarek na pravičnosti za vse ključnega pomena. Kajti naravno okolje si v določeni meri delimo vsi prebivalci tega planeta.

Dolgo je trajalo, da smo ugotovili, da sta skrb za človekove pravice in skrb za okolje povezani. Pri številnih socialnih nepravilnostih in zlorabah se v ozadju skrivajo prav dejavniki okolja. Koncept trajnostnega razvoja² na tem mestu ni zadosten, saj ne prinaša »upanja« ljudem. Združiti ga moramo s konceptom okoljske pravičnosti. Združena koncepta predstavljata t. i. trajnostno pravičnost (Hayden 2005: 137). Zanj je značilno, da uokviri diskurz trajnostnega razvoja okoli koncepta pravičnosti, pravic in enakosti.

Ne moremo zanikati, da je koncept okoljske pravičnosti antropocentričen. Ljudem priznava, da so predmet pravičnosti. Res pa je tudi, da tudi neljudem ne odvzema statusa predmeta pravičnosti. Zagovarja spoznanje, da je kvaliteta človeškega življenja neločljivo povezana z vzdrževanjem kvalitete ekosistemov, od katerih je

---

¹ Takšna pravičnost mora zadostiti dvema načeloma: 1. vsi posamezniki imajo enako pravico do svobode, 2. družbene in ekonomske neenakosti so upravičene le v primeru, ko služijo v dobro celotne družbe in so dostopne za vse člane.

² Koncept predstavlja idejo o takšnem razvoju družbe, s katerim se izognemo nevarnostim, ki jih prinaša osredotočenost zgolj na količinski materialni razvoj. Slednji povzročata izčrpanje naravnih virov in onesnaževanje okolja. Najpogosteje citirano definicijo trajnostnega razvoja je leta 1987 izrekla norveška političarka Gro Harlem Brundtland: »Trajnostni razvoj zadovoljuje potrebe sedanjega človeškega rodu, ne da bi ogrozil možnosti prihodnjih rodov, da zadovoljijo svoje potrebe.«

odvisen naš obstoj. Ne gre torej za nasprotovanje ekologiji, ampak gre za njeno dopolnitev, nadgradnjo. Shrader-Frechettova to potrjuje z besedami: »What affects the welfare of the planet affect us all« (2005: 6).

Mnogi menijo, da se konceptu okoljske pravičnosti ne da nasprotovati z racionalnimi argumenti. Ob poskusih nasprotovanja smo takoj obtoženi diskriminatornega odnosa. Vendar potrebno se je zavedati, da koncept ni tako enoznačen. V detajlih je zelo zapleten (E. Smary 1999: 7). S to zapletenostjo se bom poskušala spopasti v svoji nalogi.

1.1 Namen naloge

V začetku bom opredelila pojem okoljska pravičnost in pojme, ki so z njim povezani. Predstaviti želim razloge za razvoj gibanja za okoljsko pravičnost, samo gibanje (temeljna načela in način delovanja) ter ključne dileme, s katerimi se to gibanje sooča danes. Osrednji del naloge predstavljajo poti, ki se ponujajo za izpolnitev standardov okoljske pravičnosti v družbi. Kot normativno podlago sem izpostavila Aarhuško konvencijo. Konvencija se ukvarja z dostopom do okoljskih informacij in z aktivno udeležbo civilne družbe pri odločanju o okoljskih temah ter pri načrtovanju okoljskih projektov. Predstavlja osnovo za boj znotraj Evropske unije in tudi širše. Že vnaprej predvidevam, da normativna podlaga ni zadostni pogoj za uresničevanje načel okoljske pravičnosti v praksi. Zastavila sem si proučiti stanje v Sloveniji. Izbrala bom aktualen primer iz slovenskega prostora, ki me bo vodil na poti odkrivanja izkoriščenih in zamujenih priložnosti, ki jih civilni družbi ponuja Aarhuška konvencija za njihov boj za kakovostno in človeka vredno okolje. Po ovrednotenju stanja bom poskušala izpostaviti najšibkejše točke in ponuditi predloge za učinkovitejše uveljavljanje standardov okoljske pravičnosti v praksi.

Skozi celotno nalogo bom sledila naslednjim tezam:

- standarde okoljske pravičnosti lahko dosežemo le v družbah participativne demokracije,
- posredništvo NVO v boju za okoljsko pravičnost potencialno lahko prinese vidne rezultate,
- participativna demokracija tudi od posameznikov zahteva, da stopijo na pot aktivnega državljanstva in zagovorništvo okoljske pravičnosti je del te naloge.

1.2 Struktura naloge in metodologija

Pravičnost je pojem z dolgo zgodovino. Z njegovimi opredelitvami ter družbeno relevantnostjo pojma sem »opravila« že v uvodu. Aplikacija pravičnosti na področje okolja in okoljske politike je nastopila šele pred kratkim (sredi 20. stoletja). Zato se drugo poglavje, poleg opredelitve okoljske pravičnosti in teoretskih podlag za razvoj gibanja, osredotoča na različne diskurze okoljske pravičnosti ter na dileme znotraj teh diskurzov. Predstavljen je princip »prima facie« politične enakosti, ki pomaga pri identifikaciji okoljskih nepravilnosti. Vsaka teorija se mora soočiti s kritikami ter se znati prilagoditi spremenjenim družbenim razmeram, oziroma izzivom prihodnosti. Tudi gibanje za okoljsko pravičnost je stopilo na to pot. O tem pišem v zaključnem delu drugega poglavja.

Za doseg standardov okoljsko pravične družbe je potrebno stopiti na pot zagovorništva okoljske pravičnosti. Aarhuška konvencija lahko služi kot normativna podlaga. Konvencija vsebuje določene pomanjkljivosti, ki lahko »jemljejo« moč posameznikom v njihovem boju. Bolj ključni pa so prikriti interesi posameznih družbenih sfer, oziroma močnih skupnosti. Te lahko zaradi zasledovanja lastnih interesov delujejo na način, da izničijo pobude civilne družbe po okoljski pravičnosti, oziroma njena prizadevanja prikažejo kot nepotrebna. O zagovorništvu in o ovirah, s katerimi se zagovorništvo sooča, razpravljam v tretjem poglavju.

V četrtem poglavju sem pozornost posvetila slovenskemu primeru. Začnem s krajšo teoretsko obravnavo NVO. Predstavim tudi osnovne značilnosti civilnodružbene sfere v Sloveniji. V zaključku poglavja obravnavam slovenski primer okoljske nepravilnosti – boj DOPPS za pridobitev statusa udeleženca v postopku izdaje okoljevarstvenega soglasja za gradnjo vetrne elektrarne na Volovji rebri.

V sklepnem delu sledi kritično ovrednotenje obravnavanih poti za doseg standardov okoljsko pravične družbe. Končam tako, da »ponudim« še dodatno pot.

Diplomsko delo temelji na uporabi sekundarnih virov. Uporabljen je teoretsko-analitični pristop. V prvih treh poglavjih prevladuje metoda deskriptivne analize. V sklepnem delu poglavja o slovenskem primeru boja za uresničevanje načel Aarhuške konvencije se bom poslužila komparativne metode, saj bom pokušala najti povezavo med slabostmi Konvencije in težavami, s katerimi se je soočil DOPPS.

2. OKOLJSKA PRAVIČNOST

2.1 Opredelitev pojma

Pri opredelitvi pojma okoljske pravičnosti se je potrebno najprej posvetiti pojmom, ki so z njim tesno povezani ali so pogosto definirani kot njegovo nasprotje. Med prve lahko prištevamo okoljsko enakost in sočutnost, med slednje pa učinkovitost. Davy (Kruize v Phillips 2004: 157) razlikuje med okoljsko učinkovitostjo (environmental efficiency) in okoljsko sočutnostjo (environmental compassion). Okoljska učinkovitost pomeni takšno alokacijo virov, ki povzroča kar najmanj okoljske škode in zagotavlja visoko stopnjo okoljskih ugodnosti oziroma udobja. Ta pristop se uporablja v znanosti, pri analizi stroškov in koristi itd. Rečemo lahko, da je pristop teoretsko zelo kredibilen, v praksi pa se ponavadi zgodi, da tisti, ki so deležni največ udobja, »nosijo« najmanj okoljske škode.

Pristop okoljske sočutnosti je bolj »solidaren«, saj se trudi okoljske ugodnosti oziroma okoljska bremena porazdeliti enakomerno, tudi če gre to na škodo učinkovitosti. Če gre pri prvem pristopu le za tehnični aspekt vodenja politike, je pri drugem v ospredju družbeni aspekt. Prisotno je zavedanje, da je družba kulturno raznolika, zato je potrebno pri okoljskih odločitvah vključiti skupnost in morebitne manjšine ter opraviti analizo, kakšen vpliv imajo posegi na ljudi, ki tam živijo. Za doseg optimalnih rezultatov je pri vodenju politik smiselno združiti oba pristopa.

Koncept okoljske sočutnosti vključuje podobne elemente kot koncept okoljske enakosti, ki pomeni enako porazdelitev okoljskih problemov med pripadniki skupnosti, ne glede na družbeno, ekonomsko ali politično pripadnost članov te skupnosti (glej Kruize v Phillips 2004: 157). Pogosto se pojem okoljske enakosti zamenjuje s pojmom okoljske pravičnosti, toda potrebno je prehoditi še del poti, da prispemo do prave opredelitve okoljske pravičnosti.

Okoljska neenakosti ima več vzrokov. Kruizeova meni, da so vzroki neenakosti pogosto povezani med seboj. Trg sledi načelu učinkovitosti in postavlja določene ljudi v manjvreden položaj, saj v danih tržnih razmerah dosegajo nižji dohodek kot drugi. Poleg tržnih vzrokov neenakosti so tu še učinki prostorskega planiranja. Vplivajo tako pretekli procesi kot tudi prihodnji. Posameznik je v mladosti umeščen v tisti prostor, ki so ga izbrali njegovi starši ali celo stari starši. Če je ta prostor manjvreden v

primerjavi z ostalimi prostori na nekem območju, potem ima težko delo »izkopati se« iz tega prostora ter se preseliti v kvalitetnejše okolje. Kajti za tiste, ki živijo v revnih predelih in v predelih manjšin, obstaja manj priložnosti, da so udeleženi v trenutnih in prihodnjih procesih urbanega planiranja. Pomembno vlogo pa igrajo tudi distribucijski učinki politike, katere glavni cilj je zagotoviti okoljsko učinkovitost. Čeprav bi moral biti cilj političnih odločitev zagotavljati kar največjo možno stopnjo pravičnosti, se pogosto dogaja, da politika finančno in politično šibkejšemu delu prebivalstva naloži večja okoljska bremena kot ostalemu prebivalstvu. Kadar to počne zavedno in namerno, gre za okoljsko diskriminacijo (Kruize v Phillips 2004: 158). Navedeni družbeno-ekonomski dejavniki so torej pomembni za dostop do kvalitetnega življenjskega okolja in ker jih ljudje posedujejo v različni meri, prihaja do okoljskih neenakosti.

Kvaliteto življenjskega okolja³ merimo tako z objektivni kot tudi subjektivnimi indikatorji. Med objektivne indikatorje prištevamo stopnjo hrupa, onesnaženost zraka, število stanovanj v območju tveganja oziroma v nevarnem območju, dostopnost oziroma sama prisotnost zelenih površin (parki) ter prisotnost odlagališč različnih odpadkov. Potrebno pa je upoštevati tudi subjektivne indikatorje, preko katerih dobimo vpogled, kaj prebivalci menijo o svojem lokalnem okolju, čemu dajejo poudarek in kakšne spremembe pričakujejo od zakonodajalcev ter kako trenutna distributivna politika lokalnih oblasti vpliva na njihovo življenje (Kruize v Phillips 2004: 159-160). Subjektivni indikatorji so tisti, ki postavljajo smernice za prihodnja dejanja zakonodajalcev. Če zakonodajalci, seveda, upoštevajo dejstvo, da jih vodilna pozicija zavezuje k prizadevanju za dobrobit vseh nas. Šele s poznavanjem družbeno-ekonomskih dejavnikov okoljske neenakosti ter indikatorjev kakovosti življenjskega okolja lahko ocenimo ali se v družbi dogaja okoljska nepravičnost. Okoljska nepravičnost je torej rezultat ne/namernih družbeno-ekonomskih dejavnikov (ti pa nadalje določajo dostop do kvalitetnega življenjskega okolja) in zakonodajalci so tisti, ki lahko s svojim delovanjem privedejo do večje okoljske pravičnosti. Le ustrezno morajo proučiti distribucijske učinke okoljske politike, ki jo vodijo.

---

³ Analiza indikatorjev za merjenja kvalitete življenjskega okolja predstavlja obširno temo tako naravoslovnih kot tudi družboslovnih raziskovanj. V posameznih primerih okoljske nepravičnosti je identifikacija teh indikatorjev ključna. Ker pa moje delo ne obravnava takšnih primerov, na tem mestu teme ne bom obširneje obravnavala.

Pojem okoljska pravičnost⁴ je leta 1990, v svojem ključnem delu z naslovom *Dumping in Dixie: Race, Class and Environmental Quality*, prvi omenil Robert Bullard. Okoljska pravičnost zagovarja načelo, da so tako posamezniki kot skupnosti upravičeni do enake zaščite s strani zakonov in predpisov z okoljskega in zdravstvenega področja. Načelo se lahko v praksi aplicira v primerih, ko morajo skupnosti - zaradi rasne ali etnične pripadnosti, njihovega družbeno-ekonomskega položaja, statusa priseljencev, nelastništva nad zemljo, geografske izolacije, nizke formalne izobrazbe, zaposlitvenih možnosti, politične moči ali drugega – nositi večje okoljsko tveganje kot ostali (glej Luz 2007: A501).

Za identifikacijo okoljske nepravičnosti sta poleg okoljskega tveganja pomembni še dve stvari. Okoljska nepravičnost nastopi tudi takrat, ko imajo posamezniki ali skupine neenake možnosti dostopa do okoljskih dobrin ali imajo manj priložnosti za sodelovanje pri okoljskih odločitvah (Shrader-Frechette 2005: 3). Njena opredelitev okoljske pravičnosti je širša in sodobnejša. Sledila jim bom tudi sama, saj pravica sodelovanja pri okoljskih odločitvah predstavlja rdečo nit moje diplomske naloge.

2.2 Predhodniki gibanja za okoljsko pravičnost

Aktivist Dave Foreman (Shrader-Frechette 2005: 3) trdi, da se je 3. svetovna vojna že začela, bijemo pa jo ljudje nasproti planetu Zemlja. Foreman in njegovi somišljeniki so stopili na stran našega planeta z dejanji ekotaže⁵. Zaščita ljudi jih ne zanima, saj človeka dojemajo kot sovražnika narave. Gre za pristop, ki so ga teoretiki poimenovali ekologizem (okoljski determinizem). Zakaj se ta pristop osredotoča na naravo in ne na ljudi? Povzamemo lahko prevladujoče dejavnike v ZDA (glej Julian 2004; Luz 2007; Shrader-Frechette 2005):

---

⁴ V ZDA so oškodovanci okoljske pravičnosti v glavnem priseljske skupnosti drugih ras in etničnega porekla. Zato Američani okoljsko nepravičnost pogosto poimenujejo kar okoljski rasizem.

⁵ Ekološka sabotaza, s katero se uničuje stroje in vire, ki škodijo naravi.

- zgodnji pripadniki ekologizma so bili visoko izobraženi in vplivni ljudje, ki so pogosto opazovali ptice ali se »igrali« dragi ekoturizem (z okoljskimi nepravilnostmi se praviloma niso soočali),
- vse do 50-ih let ni bilo večjih konfliktov med ameriško vlado in pripadniki ekologizma, saj so se slednji pogosto strinjali z interesi vplivnih podjetnikov in interesi vlade,
- strinjali so se, da je antropocentrizem glavni krivec za degradacijo planeta.

V temelju etike, ki jo zagovarjajo ekologisti, je holistični⁶ pogled na svet. Ta zagovarja naslednje zakonitosti:

- vse je povezano med seboj, zato prizadeti en del, pomeni prizadeti celotno družbo (vsak ekosistem je pomemben),
- celota je presežek vsote njenih delov,
- pomen posameznega dela je mogoče smiselno dojeti šele z opazovanjem celote,
- znotraj posameznih sistemov (družbeni, biološki) poteka nenehna izmenjava materije in energije z okoljem – gre za procese, ki tem sistemom dajejo sposobnost, da ustvarijo nov red, novo organizacijo in nepričakovane odnose,
- vsi deli kozmosa so povezani v celoto (ljudje, kultura, narava).

Kot predhodnico te teoretske usmeritve lahko postavimo ekologijo ekosistemov. Zagovarjali so jo znanstveniki s področja naravoslovja, za njenega ustanovitelja pa velja zoolog Eugene Odum, ki je leta 1953 izdal najvplivnejši tekst s tega področja, *Fundamentals of Ecology*. Obstaja več razlogov, zakaj je ekologija ekosistemov pomembno vplivala na vzpon ekologizma. Besedišče in logika ekologije sta bila blizu tedanjim skrbem zaradi radioaktivnih odpadkov, strupenih pesticidov, onesnaženja s smogom itd. Zdelo se je, da ekološka perspektiva predstavlja vseobsežno znanstveno teorijo o okoljskih problemih, ki pa ni razumljiva le znanstvenikom, ampak tudi povsem običajnim ljudem. Ključno vlogo je imela tudi združitev področij ekologije in etike. Prej se je na ekosisteme gledalo le iz znanstvenega vidika, po vključitvi

---

⁶ Opis holistične perspektive povzet po <http://abyss.uoregon.edu/~js/glossary/holism.html>

morale pa so postali pomembni vplivi, ki jih ima človekovo vmešavanje v te ekosisteme. Teoretiki so ocenili, da je človekov vpliv na ekosisteme slab. Kot ključno pa se je izkazalo dejstvo, da je ekologizem z inkorporacijo idej ekologije ekosistemov v svoj program pridobil politično moč. Ekologija se je tako preoblikovala. Iz znanstvenega modela razumevanja rastlinskih in živalskih vrst je postala neke vrste organizacijsko orožje za sistematizacijo, razširjanje in moralno poživitev okoljskega sporočila.

2.3 Razvoj gibanja z okoljsko pravičnost in razlogi zanj

V nasprotju s prepričanjem ekologistov so se v 80-ih letih pojavila mnenja, da kar ogroža dobrobit planeta, ogroža tudi življenja ljudi.

Teoretiki, ki so prvi začeli govoriti o okoljski pravičnosti, so poudarili, da se nanaša na pravično porazdelitev kvalitete življenjskega okolja. Gibanje ima svoje korenine v opozarjanju na neenakosti moči ter kako ima ta neenakost različne okoljske posledice za marginalizirane in osiromašene oziroma za »druge«. Zagovorniki okoljske pravičnosti menijo, da se v demokratičnih družbah pričakuje, da se sliši tudi glas »drugih« oziroma depriviligiranih prebivalcev. V preteklosti je neenakost ponavadi temeljila na rasi in etnični pripadnosti. Čeprav je geslo »Vsi drugačni, vsi enakopravni!« na ustih velike večine ljudi, temelji neenakosti še vedno niso porušeni. Še huje. Rasne, etnične, verske in druge manjšine morajo dandanes nositi tudi veliko večja okoljska bremena kot ostalo prebivalstvo.

Čeprav se z okoljsko neenakostjo soočamo že desetletja, se je v Združenih državah Amerike zavedanje, da so ljudje drugih ras, etnij itd. veliko bolj izpostavljeni okoljskim tveganjem kot ostali Američani, pojavilo šele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Kot povod za razvoj gibanja za okoljsko pravičnost lahko navedemo (Faber 1998; Julian 2004):

- medijsko zelo zastopan je bil boj prebivalcev v soseski Love Canal v New Yorku, ki so leta 1970 zahtevali, da mora kemična tovarna odgovarjati za zastrupitev lokalnega okolja; ta bitka predstavlja korenine »antitoksičnega« gibanja v ZDA, ki ga lahko jemljemo za predhodnika gibanja za okoljsko pravičnost, saj slednje boj za NIMBY nadgradi z bojem za NIABY in

- leta 1987 je Odbor za rasno pravičnost Cerkve Jezusa Kristusa izdal poročilo o povezavi med izpostavljenostjo strupenim odpadkom in raso v ZDA; v tem poročilu so trdili, da ZDA nad svojim državljani izvajajo okoljski rasizem, kajti podatki so pokazali, da trije od petih temnopoltih Američanov živijo v skupnosti, ki jo ogroža bližina nenadzorovanega odlagališča nevarnih odpadkov.

Leta 1991 je bila v Washingtonu organizirana prva konferenca na to temo - The First National People of Color Environmental Leadership Summit. Prisostvovalo je okoli 650 aktivistov in blizu 300 lokalnih civilnih gibanj. Sprejetih je bilo sedemnajst temeljnih principov⁷ okoljske pravičnosti. Najpomembnejši med njimi so:

- potrditev svetosti »Matere Zemlje«, ekološke enotnosti in soodvisnosti med vrstami ter potrditev pravice biti obranjen pred ekološkim uničenjem,
- zahteva po zaščiti pred nuklearnimi poizkusi ter proizvodnji in razširjanju strupenih oziroma tveganih odpadkov, ki ogrožajo osnovno pravico ljudi do čistega zraka ter nekontaminirane vode, zemlje in hrane,
- zahtevanje pravice sodelovati kot enakopraven partner na vseh ravneh odločanja, tako pri oceni potreb in okoljskem planiranju, kot pri implementaciji in uveljavljanju okoljskih ukrepov ter pri ocenitvi njihovih rezultatov,
- potrditev pravice vseh delavcev do varnega in zdravega delovnega okolja, brez da bi bili prisiljeni izbirati med varnim delovnim okoljem in nezaposlenostjo; hkrati imajo tudi tisti, ki delajo doma, pravico do zaščite pred okoljskimi tveganji,
- potrditev potrebe po ekološkem delovanju v urbanih in ruralnih okoljih, da bodo življenjski prostori čisti in v sozvočju z naravo, da bo opaziti kulturno integriteto vseh skupnosti in da bo dostop do različnih virov pravičen.

Gibanje za okoljsko pravičnost je s sprejetimi principi vzpostavilo okvir, znotraj katerega postavlja zahteve glede kvalitete življenjskega okolja. Te zahteve opravičuje

---

⁷Glej

http://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_justice#Principles_of_Environmental_Justice.7F56bd918249cd8fea-nowiki-0000002B-QINU.7F10.7F56bd918249cd8fea-nowiki-0000002C-QINU.7F

z družbenimi pravicami ogroženih posameznikov in ne s pravicami narave. Capek (Julian v White 2004: 119) je opisal štiri glavne komponente okvira gibanja za okoljsko pravičnost:

- pravica pridobiti informacije o razmerah, v katerih posameznik živi,
- pravica, da državni organi resno obravnavajo trditve prebivalcev o zastrupljanju,
- pravica, da se od tistih, ki so krivi za zastrupljanje, zahtevajo kompenzacijska sredstva in
- pravica do demokratičnega sodelovanja pri odločitvah o prihodnosti onesnaženih območij.

Na Konferenci ZN o okolju in razvoju v Riu, leta 1992, se o okoljski pravičnosti ni razpravljalo. Preteči je moralo deset let, saj so pojmu formalno vrednost priznali šele na svetovnem vrhu o trajnostnem razvoju v Johannesburgu. Okoljska pravičnost je nastopila kot sestavni del ideje o trajnostnem razvoju. Že leta 2000 pa je pojem dobil svoje mesto tudi znotraj osmih milenijskih ciljev⁸, ki so jih postavili Združeni narodi. Okoljska vzdržnost, kot eden izmed ciljev, zahteva zmanjšanje neenakosti (glej Luz 2007: A502).

Znotraj gibanja za okoljsko pravičnost sodelujoče skupine zavzemajo različne organizacijske oblike. Skupno jim je, da izvirajo iz civilnodružbenih iniciativ. V osnovi okoljska civilnodružbena gibanja delimo na štiri področja oziroma vrste:

- skupine, ki so se odcepile od velikih okoljskih organizacij,
- skupine, ki si prizadevajo za ohranitev določenega naravnega območja ali tiste, ki si prizadevajo za zaščito določene živalske vrste,
- skupine, ki si prizadevajo za uveljavljanje načel okoljske pravičnosti,
- NIMBY skupine (glej Silveira 2000-1).

V primeru zadnjih dveh skupin težko potegnemo jasno ločnico med njihovimi prizadevanji, zato v literaturi NIMBY skupine pogosto predstavljajo del gibanja za okoljsko pravičnost. In tudi njihove strategije za doseg ciljev so zelo podobne tistim,

---

⁸ Milenijski cilji so rezultat milenijskega zasedanja ZN leta 2000 v New Yorku.

ki jih uporablja gibanje za okoljsko pravičnost (glej Silveira 2000-1). Najpogostejši pristop, ki ga te skupine uporabljajo, je t. i. direktna akcija. Predstavlja najbolj demokratično metodo doseganja družbenih sprememb. Govorimo o protestih, s katerimi borci za okoljsko pravičnost dvigujejo družbeno ozaveščenost ter tako pridobivajo podpornike. Protesti predstavljajo »kruto« sooočenje, v katerem ni prostora za vljudnost ali kot pravi aktivist Johnatan Leavitt: »Lobbying is a rich man's bussines. So is playing by the rules, because the rules are set by rulers« (Luz 2007: A501). Pri takšni vrsti sooočenja se napadi personalizirajo (napade se posameznega oblastnika znotraj organizacije, ne organizacijo kot celoto). Na ta način borci za okoljsko pravičnost pridobijo pozornost medijev in javnosti. Hkrati pa povzročitelj škode dobi obraz, identiteto, zato ga je lažje prisiliti k prevzemu odgovornosti za povzročeno škodo. Zakonsko predvidene poti so na okoljskem področju redko uspešne, nujno pa jih mora za doseg cilja dopolnjevati t. i. direktna akcija. Kot samostojna pot vzame pravdanje preveč časa in sredstev in tisti, ki trpijo zaradi okoljske nepravilnosti, časa nimajo. Tudi njihova finančna sredstva so ponavadi omejena, ne glede na to ali stopajo v boj sami ali preko predstavnikov. Izbira pravne poti je primerna le v primerih zagotovitve kompenzacije prizadetim, ni pa pot, ki bi uvajala družbene spremembe. Gibanja za okoljsko pravičnost pogosto posežejo tudi po uporabi simbolov, preko katerih želijo svetu predati lastno sporočilo. Posamezen primer okoljske nepravilnosti želijo predstaviti kot problem, ki zadeva celotno družbo. Pri opozarjanju na okoljske nepravilnosti vključujejo retoriko osnovnih človekovih pravic, saj se tako njihovo sporočilo bolj »dotakne« javnosti. Ljudje pogosto preslišimo okoljske nepravilnosti, ki se dogajajo v našem okolju. Toda, ko smo opozorjeni, da le-te predstavljajo kršitev osnovnih človekovih pravic, se nas novica »dotakne«. Menim, da je razlog mogoče iskati v dejstvu, da smo si spoštovanje človekovih pravic zadali za normo naše civilizacije.

Skupine, ki se podajajo v boj za okoljsko pravičnost, se zavedajo, da velikokrat same ne morejo uspeti, zato se povežejo z ostalimi somišljeniškimi skupinami. Brazilska Mreža za okoljsko pravičnost je zgled omenjenih povezovanj na nacionalni ravni. Mreža vključuje okoli sto organizacij različnega tipa (zveze, akademski centri, združenja, etnične skupine, skupnostno orientirane skupine...). Vse imajo skupen cilj, izboljšati življenjske razmere najbolj ogroženega dela populacije. Krovna organizacija

nudi odličen forum za debato, za oblikovanje strategij ter mobilizacijo tako skupin kot tudi prizadetih posameznikov. Marcelo Filipo, organizator dela znotraj Mreže, trdi, da vse te raznolike skupine združujeta skrb za človekove pravice ter preprečevanje neželenih učinkov globalizacije⁹ na zdravje ljudi in na okolje (glej Luz 2007: A502). Zavedati se je potrebno, da imajo okoljski problemi globalne razsežnosti in zato je potrebno k njihovem reševanju tudi pristopiti na tak način. Primer dobre prakse predstavlja organizacija GAIA. Prizadevajo si za zmanjšanje količine odpadkov in za ustavitev sežiganja odpadkov. Razloge za svoja prizadevanja podkrepijo s primeri učinkov, ki jih ima sežiganje odpadkov na zdravje ljudi. Organizacija ima člane v sedeminsedemdesetih državah po svetu, kar ji omogoča hitro mobilizacijo ter delovanje, ki je usklajeno na globalni ravni. Glavno mobilizacijsko sredstvo predstavljajo elektronski mediji, redno prirejajo tudi regionalne koordinacijske sestanke, razvijajo vedno nove strategije za mobilizacijo skupnosti ter skrbijo za rekrutacijo novih članov in izobraževanje starih. Kot zelo učinkovito mobilizacijsko sredstvo se je izkazalo razpošiljanje peticij. Uporabljajo tudi pristop mobilizacije mednarodnih institucij, ki lahko učinkovito pomagajo pri preprečevanju okoljske nepravilnosti. Trenutno se GAIA ukvarja s kampanjo prepovedati Svetovni banki, da ustanavlja nove sežigalnice odpadkov. Vključila je strokovnjake, ki so z raziskovanji dokazali, da ima sežiganje odpadkov negativen vpliv na zdravje ljudi, ki živijo v bližini sežigalnic. Tako mobilizirajo ljudi v bližini lokacije, kjer naj bi bila zgrajena nova sežigalnica. S podatki seznanijo tudi člane v ostalih državah, da se le-ti pripravijo na boj proti sežigalnicam odpadkov na njihovem ozemlju. Globalizacija ima na tem mestu torej tudi pozitivne posledice, saj se ljudje po svetu začenjajo zavedati, da se vsi spopadamo s podobnimi problemi in da se moramo vsi podati v boj za okoljsko pravičnost. Bullardove besede so: »Če živiš na napačni strani sveta in ti je vzeta pravica do kvalitetnega okolja, potem moraš v boj za okoljsko pravičnost. Povsod gre za isti boj« (Luz, 1997: A503).

---

⁹ Globalizacijo lahko opišemo kot proces izginjanja prostorskih in časovnih preprek, ki bi omejevale aktivnosti ljudi na zemeljski obli, pa tudi kot povečanje družbenega zavedanja o teh spremembah (Alrøe in Kritensen v Phillips 2004: 125).

V ZDA si je Clintonova administracija, vse do njegovega odhoda s predsedniškega položaja leta 2001, prizadevala za zmanjšanje okoljske nepravilnosti in v ta namen so namenili tudi veliko denarnih sredstev. Leta 1994 je Clinton podpisal Executive Order 12898, ki vsem zveznim vladam nalaga oblikovanje strategije okoljske pravičnosti, s katero bodo preverjali, kakšne okoljske in zdravstvene posledice imajo njihovi programi, politika in aktivnosti na manjšine in revne skupnosti.

Tudi US Environmental Protection Agency bi morala na tem mestu narediti svoje. Ustanovljena je bila leta 1970 s strani Bele hiše in ameriškega Kongresa, njen namen pa je bil Američanom zagotoviti čisto pitno vodo in čisti zrak. Danes organizacija zaposluje več kot sedemnajst tisoč ljudi, predvsem inženirje, znanstvenike, raziskovalce ter politične in družbene analitike. Svoja predstavništva ima v desetih zveznih državah, vrhovno predstavništvo pa v Washingtonu. Direktorja organizacije imenuje predsednik ZDA. Njeni glavni cilji so:

- razvijanje in uveljavljanje predpisov, ki izvršujejo okoljske zakone sprejete s strani Kongresa,
- nudenje finančne podpore okoljevarstvenim projektom,
- izvajanje okoljskih raziskav,
- sponzoriranje programov in prizadevanj prostovoljnih organizacij s področja varstva okolja,
- širjenje okoljskega znanja in podajanje tega znanja javnosti.

Toda EPA je izjemno počasna pri odkrivanju in priznavanju okoljskih nepravilnosti ter pri reševanju teh primerov. Razloge lahko iščemo v njeni birokratski strukturi, v tem, da predsednik Bush temu področju ne posveča pozornosti ter v tem, da so aktivisti v posameznih primerih okoljske nepravilnosti neznani ljudje, ki si ne želijo pozornosti medijev in slave, borijo se zgolj za zdravo in varno življenjsko okolje. Prav zato ima gibanje za okoljsko pravičnost, ki je civilnodružbeno gibanje, tako pomembno vlogo.

Torej Slovenija ni v manjvrednem položaju v primerjavi z državami, ki imajo ustanovljena državna telesa, ki se ukvarjajo s primeri okoljske nepravilnosti. Njihova birokratska struktura in vpetost v državne mline jih dela okostenele in nečloveške. Zato pogosto ne služijo svojemu namenu. V nasprotju z njimi pa civilnodružbene iniciative izhajajo iz življenjskih situacij, niso birokratske in zato lahko odločilno prispevajo k izboljšanju položaja na področju okoljske pravičnosti. Zdi se, da v naši

državi primanjkuje takšnih iniciativ. Tej temi sem posvetila predzadnje poglavje naloge.

2.4 Diskurzi okoljske pravičnosti

V ZDA so gibanju za okoljsko pravičnost pripisovali pozicijo, ki je nasprotujoča pozicijam prevladujočih okoljskih gibanj v državi. Katere so te prevladujoče teorije?

Prva izmed njih je t. i. okoljski management. Teoretik Harvey (Julian v White 2004: 116) trdi, da v razvitih kapitalističnih družbah obstaja diskurz, ki kvaliteto okolja vidi kot odvisno od tržnih sil. Okoljski problemi so rezultat delovanja teh sil in ta rezultat je potrebno upravljati. Okoljski »strahovi« nikakor ne smejo ovirati napredka. Okoljski problemi so napake v procesu razvoja oziroma pri akumulaciji kapitala. Po nastanku se jih počisti, zato preventivno delovanje ni predvideno. Problem te teoretske usmeritve vidim v njihovem nezavedanju oziroma sprenevedanju, da so mnogi okoljski problemi ireverzibilni. Enkrat kontaminirana tla so za vedno kontaminirana. Prav zato nekoč cvetoči industrijski predeli mest danes kažejo klavrno podobo. Ljudje so se odselili, tovarne propadajo. Še hujši so primeri, ko na teh območjih še zmeraj živijo najrevnejši sloji prebivalstva, saj si selitve v kakovostno življenjsko okolje ne morejo privoščiti. Moramo se zavedati, da ekonomska aktivnost povzroča določeno okoljsko škodo. In teorija ekološke modernizacije pravi, da si mora družba prizadevati za takšno delovanje, ki spoštuje okoljske regulative in ekološko kontrolo. Teorija izraža zavedanje, da so lahko nenameravane ekološke posledice človekove aktivnosti daljnosežne, dolgotrajne ali celo ireverzibilne. O tem v svojih delih razpravlja Ulrich Beck. Harvey (Julian v White 2004: 117) meni, da je potrebno ustanoviti regulativne institucije na globalni oziroma supranacionalni ravni in jim zagotoviti moč, da bodo služile svojemu namenu. Hkrati pa opozarja, da je potrebna zadostna mera pazljivosti, saj lahko te institucije hitro zapadejo v še eno obliko ekonomske moči, kakršno že predstavljajo multinacionalke.

Diskurz okoljske pravičnosti je drugačen od omenjenih dominantnih teorij. Je veliko manj pripravljen na upravljanje in ukvarjanje z državnimi oblastmi. Šlo naj bi za novo

paradigmo na okoljskem področju, kar dokazujejo naslednja dejstva (glej Julian v White 2004:116-119):

- diskurz okoljske pravičnosti izziva dominantne diskurze, saj postavlja neenakosti pri distribuciji okoljske kvalitete kot glavno temo okoljskih debat; pristaši tega pristopa imajo zelo različna družbena ozadja, zato se v veliki meri tudi sami soočajo z okoljskimi neenakostmi, pri prevladujočem ekologizmu pa tega ni zaznati,
- gibanje za okoljsko pravičnost kritizira fokusiranje prevladujočega diskurza na naravo – fokus mora ostati na ljudeh in to na vseh ljudeh, ne samo belcih iz srednjega in višjega razreda,
- skeptični so do racionalnih argumentov strokovnjakov in profesionalcev glede okoljskih vplivov, saj so pogosto podaljšek tistih, ki imajo moč; zato želi gibanje za okoljsko pravičnost postaviti alternativno racionalnost, ki se ne sprašuje, kaj je legalno, znanstveno in pragmatično mogoče, ampak se sprašuje, kaj je moralno pravilno.

Kljub vsem naštetim poudarkom borcev za okoljsko pravičnost, pa le-ti ob ozkem definiranju okoljske pravičnosti, bijejo vnaprej izgubljeno bitko. Če okoljsko pravičnost definiramo kot zgolj odstranjevanje oziroma »zdravljenje« neenake ali diskriminatorne distribucije okoljskih tveganj, potem prizadevanje zanjo ne spreminja sveta. Potrebno se je osredotočiti na odpravo temeljnih vzrokov okoljskih tveganj (Faber 1998: 14). Zato je nujna nadgraditev diskurza okoljske pravičnosti (več o tem v 7. točki tega poglavja).

2.5 Dileme diskurzov okoljske pravičnosti

Ker se teorija osredotoča tako na odnose moči, ki povzročajo okoljsko nepravilnost, kakor tudi na krepitev moči, ki lahko pripomore k zmanjšanju okoljske nepravilnosti, se znotraj gibanja za okoljsko pravičnost pojavljajo različne napetosti oziroma dileme.

2.5.1 Dilema partikularizem – univerzalizem

Mnogi teoretiki zanikajo obstoj univerzalnega dogovora o pomenu koncepta pravičnosti. Po njihovem mnenju lahko obstajajo le partikularni, med seboj si nasprotujoči in heterogeni koncepti pravičnosti.

Vendar poudarjanje razlike prinaša tudi določene slabosti. Gibanje za okoljsko pravičnost se »postavi v kožo« posamezne skupnosti in se seznanja z njihovimi prizadevanji za pravičnost ter tako zavzame pozicijo pristranskega zagovornika. Takšno zagovorništvo pa ni pripravljeno na sklepanje kompromisov, zato ni v interesu celotne družbe. Takšno delovanje imenujemo militantni partikularizem (Julian v White 2004: 121). Obstaja tudi bojazen, da poudarek na razliki pripelje do kulturnega relativizma v odnosu do okoljskih problemov. Klišejsko povedano: vsi dihamo isti zrak, pijemo isto vodo, živimo na istem planetu, zato si relativizma ne moremo privoščiti.

Ekonomisti kot dokaz težav, ki jih prinaša pristajanje na partikularne koncepte pravičnosti, navajajo LULU. Z izrazom označujemo lokalno nezaželeno rabo tal. Do nje pride zaradi različnih družbenih vrednot posameznih skupnosti, kar jih napeljuje na raznoliko rabo tal. Ne gre zgolj za industrijske aktivnosti, ampak tudi za rabo tal s strani družbeno nezaželenih ljudi, kot so bivši zaporniki, neinstitutualizirani mentalni bolniki... V Sloveniji bi lahko s tem izrazom poimenovali določena območja, ki jih naseljujejo Romi. Veliko njihovih naselij je »črna gradnja«, kjer ni ne elektrike in ne komunalnih priključkov. Zato v teh naseljih smeti pogosto kar ležijo naokoli, problem je tudi pomanjkanje toaletnih prostorov... Dodaten vir onesnaženja predstavlja tudi dejavnost zbiranja starega železa, ki pri predelavi »pušča« okolju škodljive snovi. Minister z okolje je dejavnost romske družine Strojani iz Ambrusa kritiziral z naslednjimi besedami: »Smo dobili podatke, da so nad vodnim zajetjem zažigali avtomobile, celo manjše avtobuse in neodgovorno ravnali z akumulatorji. Gre za tipično dejavnost, ki je potencialno nevarna za vodni vir« (Podobnik v Finance 30.10.2006) ¹⁰.

---

¹⁰ Navajam zgolj primer in ne trdim, da gre za stalno prakso romskega prebivalstva.

Skupnosti, ki »gostijo« LULU, so pogosto deležne finančnega nadomestila (v zameno za izpostavljanje okoljski nevarnosti). V tem primeru ne moremo govoriti o neenakosti v moči, saj so ti ljudje prostovoljno izbrali takšno bivalno okolje. Mnogi pa opozarjajo, da so finančna nadomestila za bivanje v bližini LULU prej izjema kot pravilo. Nadomestila so pogosta v primerih, ko je LULU okolju škodljiv industrijski objekt. In tudi takrat lahko v primeru, da je bila gostiteljem kršena pravica do prostovoljnega in dobro informiranega soglasja, govorimo o okoljski nepravičnosti (glej Shrader-Frechette 2005: 77-79). Prostovoljno in dobro informirano soglasje mora zadostiti štirim zahtevam:

- gostitelji morajo biti podrobno informirani o tveganjih, ki jih sprejemajo,
- tveganje morajo razumeti,
- tveganju se lahko podvržejo le prostovoljno in brez vsakršnih pritiskov,
- njihova odločitev mora temeljiti na racionalnih temeljih.

Če je katera izmed teh zahtev kršena, gre za navidezno prostovoljne gostitve LULU in torej za okoljsko nepravičnost. Shrader-Frechettova navaja primer, ko je ameriška vlada plemena Indijancev oziroma »native« Američane prisilila, da se naselijo na zastrupljena območja. V zameno so dobili finančna sredstva, s katerimi so se »postavili na noge«. Pomembno je, da se takšnim primerom posveti pozornost in se jih ne dopušča, kajti v nasprotnem primeru imajo proizvajalci okoljskih tveganj, ki so finančno sposobni, v rokah izjemno moč. S to močjo lahko ustvarijo mnenje, da gre pri okoljskem izsiljevanju in lokalni tiraniji v resnici za kulturno toleranco, ki marginaliziranim skupinam koristi.

Rešitev se ponuja v tem, da se gibanje zavzame za t. i. univerzalne vrednote. Harvey Julian v White 2004: 123) pojem univerzalnosti interpretira v smislu sodelovanja in vključenosti vseh v moralno in družbeno življenje. Okoljska pravičnosti se doseže preko krepitve moči skupnosti in njihove aktivne vloge pri sprejemanju odločitev, ki vplivajo na njihova življenja.

2.5.2 Dilema lokalno – globalno

Mnogi se sprašujejo ali je potrebno politične procese, ki dopuščajo okoljsko nepravičnost, kritizirati le znotraj držav – na nacionalni ravni ali se je potrebno premakniti na globalno raven.

Najpomembnejše zanimanje gibanja za okoljsko pravičnost predstavljajo zdravstvena tveganja, ki jih povzročajo tvegane industrijske dejavnosti in upravljanje z odpadki (te dejavnosti lahko označimo kot LULU). Ker predstavljajo zdravstveno tveganje za vse prebivalce na tistem področju, jih večina noče v svoji bližini - zagovarjajo koncept NIMBY. Na nacionalni ravni razporeditev okoljske kvalitete določa odnos med državo, trgom in lokalnimi skupnostmi. V Sloveniji se tukaj pokaže problem, saj lokalna skupnost nima dovolj moči nasproti državi in trgu, zato je okoljska nepravilnost pogost pojav. Ustanovitev pokrajin bo avtoriteto prenesla na pokrajinske oblasti in lokalne skupnosti se bodo lahko učinkoviteje borile nasproti državi in trgu za pravico do kvalitetnega okolja. Toda koncept NIMBY ne izničuje okoljske nepravilnosti (Julian v White 2004: 124). Ko določene skupnosti preprečijo onesnaževanje na njihovih dvoriščih, se le-to dogaja na dvoriščih tistih, ki nimajo politične in ekonomske moči. Marginalne skupnosti postanejo še marginalnejše in na teh območjih je koncentracija LULU največja. Te skupnosti dobijo nocijo »nečistosti« nasproti čistosti ostale družbe. Za preprečitev okoljske nepravilnosti na nacionalni ravni moramo preseči omenjeni koncept oziroma ga nadgraditi v NIABY. Tako si bomo prizadevali, da se nihče ne bo primoran soočati z okoljsko nepravilnostjo. Predvsem moramo stopiti v bran tistih, ki nimajo dostopa do ekonomske ali politične moči (otroci, starejši, umsko hendikepirane osebe...).

Za ustavitev oziroma vsaj poskus ustavitve okoljske nepravilnosti na globalni ravni mora v veljavo stopiti koncept NOPE. Posledica dviga okoljske zavesti v industrijsko najbolj razvitih družbah je selitev tvegane industrije v nerazvite predele sveta in odlaganje nevarnih odpadkov na ozemljih revnih držav v manj razvitem delu sveta. Države v razvoju v globalnem merilu torej zamenjajo marginalizirane skupnosti iz nacionalne ravni. Baselska konvencija¹¹, ki so jo sprejele razvite države, sicer prepoveduje premestitev tveganih odpadkov v drugo državo (brez da bi se to državo prej obvestilo o tem in brez da bi ta država izrazila pisno privolitev). Toda koruptivnost državnih voditeljev in pomanjkanje ustreznih informacij pogosto privedeta do tega, da morajo manj razviti deli sveta poleg ostalih problemov

---

¹¹ Baselska konvencija je diplomatski sporazum med državami. Sprejeta je bila s ciljem preprečiti trgovcem s toksičnimi proizvodi prevoz nevarnih odpadkov iz industrijskih držav v države v razvoju. Podpisana je bila 22. marca leta 1989.

(pomanjkanje dela, neizobraženost, lakota itd.) nositi še okoljska tveganja. Tudi Slovenija ni nedolžna na tem področju. Spomnimo se t. i. kolumbijske afere. Slovensko podjetje je želelo izvoziti nevarne odpadke iz podjetij Sava in Krka v Francijo, ta pa je kot podpisnica Baselske konvencije odpadke zavrnila. Rešitev se je ponudila v izvozu teh odpadkov v Kolumbijo, toda v času potovanja odpadkov čez ocean so si Kolumbijci premislili, saj naj bi odpadki predstavljali večje okoljsko in zdravstveno tveganje kot so sprva domnevali. Odpadke so vrnil v Slovenijo in po dveh mesecih plutja po morju so na koncu odpadki vseeno pristali v Franciji. Šokantno je dejstvo, da je Slovenija še pred odpravo odpadkov v Kolumbijo podpisala Baselsko konvencijo, toda nihče ni nadzoroval njenega izvajanja. Selitev dotrajanih industrijskih strojev in objektov iz razvitih v nerazvite države predstavlja še večji problem. Ker ne obstaja internacionalna sila, ki bi preprečila takšno ravnanje s strani razvitih držav, je tem državam dovoljeno tudi zavajanje tistih v razvoju, da gre za investicije v njihovo gospodarstvo in da bodo posledice zgolj pozitivne – ekonomski razvoj, nova delovna mesta, dvig življenjskega standarda... Okoljska nepravilnost je zato sestavni del neenakosti v razvoju, na tej neenakosti pa temelji kapitalistični sistem (Julian v White 2004: 125).

Priznavanje okoljske nepravilnosti na globalni ravni nudi podlago za ustanovitev internacionalnih političnih organizacij in institucij, ki bodo upravljale z vzroki okoljske nepravilnosti. Toda po mnenju mnogih je globalni politični sistem, katerega temelj je tekmovanje med državami, neprimeren za takšno nalogo. To tezo potrjuje tudi naslednji primer. Ekonomist Svetovne banke je poslal objavo znotraj organizacije, v kateri je zapisal, da bi morala Svetovna banka vzpodbujati selitve »umazane« industrije v države manj razvitega sveta. Zakaj? Ker imajo tamkajšnji ljudje nasploh nizko pričakovano starost, ker so te države dokaj neonesnažene in ker je oškodovanje zdravja ljudi z nizkimi dohodki ekonomsko še najbolj smiselno.

Ob takšnem razmišljanju in delovanju mednarodnih institucij, ki so bile ustanovljene z namenom preprečevanja okoljske nepravilnosti, smo v slepi ulici. Rešitev lahko ponudi le premik od prostorske alokacije tveganj k samemu procesu produkcije tveganj, saj moramo tveganja zmanjševati, jih preprečevati, ne zgolj prerazporejati. O tem govori naslednja dilema.

2.5.3 Dilema preventiva – kurativa

Kadar v družbi prevladuje skrb za okoljsko enakost in prostorsko alokacijo tveganj, prevladuje distributivna pravičnost. Takšno stanje nikakor ne sme biti končni cilj borcev za okoljsko pravičnost, toda v realnosti se njihova prizadevanja najpogosteje ustavijo na tej točki. Še večji problem se pojavi, ko se premaknemo na globalno raven, saj si najrazvitejše države prizadevajo za premestitev problemov. Distributivna politika na globalni ravni ne prinaša nič dobrega. Omenila sem že koruptivnost ali neinformiranost gostiteljev, zaradi katere lastno prebivalstvo pogosto pahnejo v okoljsko bedo. Kadar pa globalna politika vseeno želi doseči distributivno pravičnost, še vedno zgolj išče zdravilo za stranske učinke okoljskih bremen, namesto da bi se ukvarjala s temeljnimi vzroki okoljske nepravičnosti.

Kapitalizem ima v sebi težnjo, da družbeno-ekonomske in okoljske vire razporedi neenako. Zato je potrebno radikalno spremeniti okoljsko politiko. Potrebno se je osredotočiti na preventivo. Nesmiselno je najprej dopuščati okoljske neenakosti, potem pa jih prerazporejati. Nerealno je pričakovati, da v kapitalističnem sistemu ne bo nepravičnosti, saj je nepravičnost vpeta v sam sistem. Za izboljšanje položaja je potrebno kritično ovrednotiti sistem proizvodnje in potrošnje sodobnega sveta (Faber 1998). Gibanje za okoljsko pravičnost je pripravljeno storiti ta korak (Luz 2007: A503). Ta obljuba je razlog, zakaj bo to gibanje še naprej ostalo opozicijsko in zakaj njegovega diskurza ne zagovarjajo tisti, ki imajo moč.

2.5.4 Povezanost okoljsko – družbeno

V teoriji okoljske pravičnosti okolje ne predstavlja od družbe ločene entitete, ampak obsega spekter družbenih vprašanj, ki vplivajo na vsesplošno dobrobit. Pomembne so posamezne izkušnje članov družbe. Zaradi raznolikosti perspektiv znotraj gibanja obstaja nemalo meril nepravičnosti. Prihaja do debat glede na dimenzijo razredne ali rasne pripadnosti, spola ali nacionalne identitete. Po drugi strani pa z družbo soodvisen pojem okolja vključuje tudi skupek življenjskih razmer v svetu – zrak in voda, varnost zaposlitve in dostojno plačilo, stanovanjske razmere, izobrazba, humanost zaporov, enakost, pravica. Gibanje za okoljsko pravičnost na unikaten način povezuje ta merila ter tako tudi okoljsko in družbeno pravičnost.

Gibanje za okoljsko pravičnost je bilo zunaj ZDA dolgo časa relativno nepoznano. S povečanjem zavedanja, da moramo za kakovostno življenjsko okolje ustrezno poskrbeti, so se tudi v drugih delih sveta začeli ukvarjati z vprašanjem okoljske pravičnosti. Gibanje je danes pred nalogo premika od distributivne pravičnosti k ukvarjanju z razlogi za okoljsko nepravičnost. Izoblikovati pa mora tudi pristop, ki ne bo vezan zgolj na lokalne izkušnje, ampak ga bo mogoče aplicirati tudi na neka osnovna načela, kar bo nudilo moment za politični aktivizem na globalni ravni (glej Faber 1998).

Dejstvo je tudi, da gre pri okoljski pravičnosti bolj za proces in ne toliko za njegove rezultate. Pravičnost je odprt in nedokončan dialektični proces, ki prispeva k diskurzivni demokraciji¹². Premik od tekmovalne politike, ki prevladuje v sodobnem svetu, k deliberativni politiki, je nujno potreben. Slednja temelji na principu vključenosti ljudi v proces odločanja in ljudje ne delujejo pod pritiskom ali prisilo. Avtonomne osebnosti vstopajo v interakcije znotraj odprte in javne razprave oziroma javnega premisleka o stvareh, ki zadevajo vse. Teoretik Athanasiou je naš čas opisal kot tragičen in katastrofičen, našo prihodnost pa kot nejasno. Vendar prihodnost krojimo sami. Naša tragičnost leži v tem, da imamo na voljo obilico dostopnih alternativ, vendar le redke od teh alternativ zares preučimo (Julian v White 2004: 128). Deliberativna politika predstavlja alternativo, ki smo jo prisiljeni izbrati, saj okoljska vprašanja zadevajo vse. Premalo se zavedamo, kako nepogrešljiva je ozaveščenost javnosti o okoljskih zadevah, še bolj nepogrešljivo pa je sodelovanje javnosti pri odločanju o le-teh. Čas je že, da prestopimo v obdobje ekološke demokracije (Faber 1998).

2.6 Poskusi kritike teorije okoljske pravičnosti

Kot vsaki drugi so tudi teoriji okoljske pravičnosti želeli s kritikami zmanjšati kredibilnost. Tega početja so se lotili predvsem tisti, ki jim okoljska nepravičnost koristi ali tisti, ki se ne strinjajo s predlaganimi rešitvami borcev za okoljsko pravičnost.

---

¹² Drugo ime zanjo je deliberativna demokracija in predstavlja zmes konsenzualne in predstavniške demokracije. Deliberacijo prevajamo kot posvetovanje.

Prva skupina kritik želi v mnogih primerih zanikati obstoj okoljske nepravilnosti z naslednjo utemeljitvijo:

- čeprav so revne in manjšinske skupnosti pogosto zares žrtve okoljske nepravilnosti, pa gre v mnogih primerih in pri dokazih zgolj za anekdote:
  - vprašljive so karakteristike, ki skupnost označijo za manjšinsko,
  - način, kako se definira geografsko območje, v veliki meri vpliva na ne/obstoj okoljske nepravilnosti.

V primerih, ko pa imamo opraviti z okoljsko nepravilnostjo, kritiki iščejo razloge za opravičevanje le-te:

- žrtve okoljske nepravilnosti lahko veliko pridobijo zaradi dejstva, da živijo na okoljsko tvegane območju,
- povezava med okoljsko tveganimi območji in prisotnostjo manjšin ali revnih na teh območjih ne pomeni, da gre za nepravilnost (glej Shrader-Frechette 2005: 13-15).

Potrebno je poudariti, da si revne in manjšinske skupnosti ne glede na analizo stroškov in koristi ne želijo, da v njihovi bližini obstajajo okoljsko tvegane dejavnosti ali objekti. Hkrati pa imajo pravico, da vplivajo na odločitve o tem ali jih drugi lahko ogrožajo – gre za osnovno človekovo pravico do enakopravnosti. Za drugo kritiko lahko rečemo, da je načeloma pravilna, toda hkrati tudi zavajajoča, saj ni bistvo ali ljudje, podjetja, oziroma vlada namerno delujejo nepravilno. Okoljska nepravilnost je po navadi nenamerna, nenačrtovana. Toda, tudi če ni dokazov o namerni diskriminaciji, še ne pomeni, da ne gre za primer okoljske nepravilnosti.

Nadalje kritiki zatrjujejo, da so predlagane rešitve okoljske nepravilnosti še slabše kot nepravilnost sama. Naštevajo naslednje, po njihovem mnenju nesmiselne rešitve:

- odstranitev družbenih stroškov industrijskih procesov,
- enakomernejša alokacija teh posledic,
- kompenzacija za posameznike, ki jih okoljsko tvegane dejavnosti bolj obremenjujejo (glej Shrader-Frechette 2005: 15-18).

Kritiki imajo prav, da bi odstranitev družbenih industrijskih procesov povzročila še večjo škodo za družbo kot jo povzroča sama okoljska nepravilnost, saj je ta zahteva nerealistična. Brez proizvodnje ni življenja. Bolj realistična bi bila zahteva po zmanjšanju teh stroškov na najnižjo možno raven.

Drugo rešitev kritizirajo z obrazložitvijo, da če tvegane dejavnosti ne bodo postavljene v revne predele, potem tamkajšnji ljudje ne bodo imeli zaposlitve in zmanjšal se bo dotok denarja v davčno blagajno. Ta kritika je zasnovana tako, kot da so ljudje v teh skupnostih pristali na to, da se lahko v njihovi bližini postavijo zdravju nevarni objekti in da pravica do za življenje dostojnega okolja sploh ne obstaja. Tudi raziskave kažejo, da prebivalci revnih skupnosti nimajo občutka, da jim je bila storjena ekonomska škoda, ko jih nekdo reši pred nevarno »sosedo«.

V primeru zadnje rešitve kritiki trdijo, da gre za podkupovanje in bi morali kompenzacijska sredstva ponuditi nerevnim in nemanjšinam, ki lahko svobodno pristanejo na tveganje. Shrader-Frechettova meni, da bi takšno delovanje, ki je po mnenju kritikov pravično, sčasoma še povečalo stopnjo brezposelnosti in revščine. Toda nujno se je potrebno vprašati ali lahko kompenzacija sploh dvigne revščino in nezaposlenost. Mislim, da gre pri konceptu kompenzacije manj za finančno preskrbo tistih, ki so izpostavljeni okoljskim tveganjem, saj le redke »odškodnine« dosega visoke zneske. Ključno je, da kompenzacija pomeni priznanje s strani tistih, ki povzročajo okoljsko škodo. Povzročitelj tako javno prizna, da povzroča škodo, zato ga lahko prisilimo, da jo čim bolj omeji. Hkrati pa mu grožnja kompenzacije daje vedeti, da z odlaganjem odpadkov v življenjsko okolje manjšin in revnih ne bo privarčeval denarja.

2.7 Distributivna in participativna pravičnost kot podlaga za okoljsko pravičnost

2.7.1 Distributivna pravičnost

Distributivna pravičnost zahteva pravično porazdelitev tehnoloških in okoljskih tveganj ter vplivov v družbi. Nanaša se na moralno primerno razporeditev koristi in stroškov med člane družbe. Da se lahko preko distributivne pravičnosti lotimo reševanja okoljske nepravičnosti, potrebujemo jasno opredeljen pojem enakosti. Mnogi so mnenja, da se nekaterim neenakostim med ljudmi ni moč izogniti, ker temeljijo na naravnih zmogljivostih, medtem ko se je drugim mogoče izogniti, saj so rezultat družbenih vlog in socializacije. Slednja kategorija vključuje politično enakost,

ki zagotavlja enako obravnavo pred zakonom in ekonomsko enakost, ki zagotavlja enakost pri razdelitvi bogastev.

Enakost pred zakonom na pomeni, da se vse ljudi obravnava enako, saj veliko krat ni moralno zavezujočih razlogov za takšno ravnanje. Zaradi svojih višjih zaslug v družbi je lahko posameznik upravičen do kompenzacije, ki mu pomeni spodbudo, da bo tudi v prihodnje ravnal tako. To pomeni, da se ga ne obravnava enako kot ostale, deležen je ugodnosti. Hkrati pa lahko interesi posameznika prevladajo nad interesi drugega posameznika, ampak v nobenem primeru drugemu posamezniku ne smejo biti kršene osnovne človekove pravice. Prav zaradi teh dveh dilem se lahko v določenih primerih trdi, da neenaka porazdelitev okoljskih bremen v skupnosti ne pomeni kršenja principa politične enakosti. Če želimo dokazati, da kršenje obstaja, je potrebno ali dokazati, da ni moralno relevantnih razlogov za različno obravnavo ali da ni bilo upravičeno, da so interesi ene skupine pretehtali nad interesi druge. Potrebno je analizirati vsak posamezen primer, kajti posploševanja niso pravična.

Kadar zahtevamo spoštovanje principa politične enakosti in hkrati priznavamo, da lahko v določeni primerih obstajajo razlogi za različno obravnavo posameznikov, skupin, govorimo o principu »prima facie« politične enakosti. Besedne zveze »prima facie« zaradi neustreznega prevoda ne bom prevajala, princip pa bom v nadaljevanju označevala s kratico PPFPE. Ta princip predvideva, da se ugotovi ali je bila neenaka obravnavo upravičena. Če se izkaže, da ni bila, mora povzročitelj neenake obravnave nositi vse posledice. Princip torej zagotavlja enako porazdelitev okoljskih bremen in naloži breme dokazov tistim, ki so želeli upravičiti njihovo neenako porazdelitev (glej Shrader-Frechette 2005: 24–27).

2.7.2 Participativna pravičnost

Distributivna pravičnost je nujni, ni pa zadostni pogoj za izvajanje okoljske pravičnosti, saj ne daje dovolj poudarka institucionalnemu okviru, ki vpliva na porazdelitve oziroma jih določa. Že na The First National People of Color Environmental Leadership Summit leta 1992, so pri sprejetju sedemnajstih temeljev boja za okoljsko pravičnost udeleženci zahtevali tudi participativno pravičnost. Peta temeljna zahteva predpostavlja pravico do samostojnega odločanja in sedma zahteva jo s pravico do enakopravnosti na vseh ravneh odločanja dopolnjuje.

Shrader-Frechettova pravi, da je za izkoreninjenje nepravičnosti potrebno odpraviti njene vzroke. Te pa moramo iskati v nepravičnih strukturah in v postopkih izvajanja oblasti. Gre za projekt, ki ni nikoli končan, saj je potrebno strukture in postopke izvajanja oblasti nenehno opazovati in jih izboljševati. Potrebno je zagotoviti, da ljudem dostop do določenih dobrin ne nudi avtomatskega dostopa do vseh ostalih dobrin – na primer, bogastvo posameznikom ne sme avtomatsko zagotavljati okoljskih koristi. Avtorica meni, da lahko zadani cilj dosežemo le z upoštevanjem principa participativne pravičnosti. Ta bo ocenil ter po potrebi dopolnil ali celo preobrazil družbene strukture in postopke, ki proizvajajo nepravično porazdelitev.

Če želimo doseči participativno pravičnost pri odločanju okoljskih zadevah, moramo spoštovati PPFPE, po katerem imajo ocene upravičenca (stakeholder) ter mnenje strokovnjaka enako težo. To ravnotežje je potrebno zaradi izničenja zasebnih interesov, ki so prisotni pri odločanju o okoljskih zadevah. Prav tako je enakopravnost potrebna zaradi demistifikacije ideologije, ki pogosto obkroža mnenje strokovnjakov. Ocene upravičenca o okoljskih tveganjih najpogosteje niso iracionalne, čeprav jih želijo strokovnjaki prikazati kot takšne. V nasprotju z ocenami upravičenca pa naj bi bile ocene strokovnjakov objektivne, čeprav vemo, da osvoboditev vseh vrednot ni mogoča. Zato je potrebno za zagotovitev participativne pravičnosti pri odločanju o okoljskih zadevah vključiti t. i. znanstveni proceduralizem¹³. Gre za sistem metodičnih, legalnih in proceduralnih reform, ki vzpodbujajo racionalno javno debato, pogajanja o okoljskih polemikah, debato o odkritjih oškodovancev in vključitev alternativnih mnenj strokovnjakov... Ta sistem določi norme participativne pravičnosti, ki zagotavljajo javnosti in okoljskim upravičencem enakovreden položaj v primerjavi z mnenjem strokovnjakov, določi pa tudi pravice dogovora oziroma nadomestila.

2.7.3 Kritike principa »prima facie« politične enakosti

Obstaja kar nekaj kritik PPFPE.

---

¹³ Povzemam definicijo, ki jo je v svojem delu *Risk and Rationality: Philosophical Foundations for Populist Reforms* (1991) podala Shrader-Frechettova.

Posameznik, ki ravna etično, tega ne počne zaradi sledenja abstraktnim predpisom ali principom. Prepričan je, da bo njegovo ravnanje prineslo kar največ dobrega za večino ljudi. Rečemo lahko, da žrtvuje svoje pravice za namen splošnega dobrega. Utilitaristi trdijo, da so sicer kršene posameznikove pravice, toda zmanjšano je trpljenje človeštva in izboljšane so splošne družbene razmere. Tega PPFPE, ki je egalitarno usmerjen, ne uspe zagotoviti, še trdijo. Za vsako ceno je torej potrebno težiti k učinkovitosti. Enakost nas ne sme zanimati. Shrader-Frechetova navaja primer boja Američanov proti gibanju sufražetk¹⁴. Večina jih je sicer sprejemala načelo enake obravnave, vendar so trdili, da ni v ženski naravi, da bi imele politične pravice. S primerom želi dokazati, da tudi utilitaristi pristajajo na neke vrste PPFPE, saj se zavedajo, da neenakosti zmanjšujejo splošno dobrobit.

Obstaja prepričanje, da se neenakosti ne moremo popolnoma izogniti in je zato ne moremo opredeliti kot nepravilno. Kdaj je torej diskriminacija pravična? Mnogi ekonomisti trdijo, da je ekonomska rast nujna, saj pomaga manjšinam, da se dvignejo iz bede. Toda uporaba ekonomskega argumenta pri opravičevanju okoljske nepravilnosti je neprimerna. Obstajajo dokazi, da ekonomski razvoj, ki spoštuje okoljske standarde, ustvari večjo tržno vrednost kot tisti, ki jih ne. Hkrati pa je neprimerna tudi uporaba argumenta, da bo ekonomski razvoj, čeprav z neprimernimi vplivi na okolje, na dolgi rok prinesel večjo enakost med ljudmi. Dober dokaz te zmote so ZDA, ki so v prejšnjem stoletju dosegle absolutno povečanje življenjskega standarda, bogastvo pa ni nič enakomerneje porazdeljeno v družbi kot je bilo prej. Leta 1970 je 20 % najrevnejših prebivalcev prejelo 4,1 % celotnega prihodka v državi, leta 1995 pa so najrevnejši prejeli le še 3,7 % vsega prihodka (Shrader-Frechette 2005: 27).

Z ekonomsko rastjo je tesno povezan tehnološki razvoj. Lahko on pripomore k zmanjšanju okoljske nepravilnosti? Tehnološki razvoj je na tem področju nevhvaležen iz večih razlogov. Njegova slaba lastnost je, da ponavadi ne ustvarja delovnih mest, temveč jih ukinja. S tem še poveča tegobe revnih. Hkrati pa večina okoljskih politik razporeja okoljske stroške tako, da so jih bogati in izobraženi deležni v manjši meri

---

¹⁴ Poimenovanje za žensko, ki si prizadeva za enakopravnost spolov. Besedo so skovali v Angliji v začetku 20. stoletja, označevala pa je pripadnico gibanja za volilno pravico žensk.

kot revni. Revni so tisti, ki morajo sprejeti glavni delež negativnih okoljskih vplivov, saj si ne morejo »privoščiti« kvalitetenega bivanjskega okolja. Navadno so naseljeni blizu tehnoloških objektov, kjer je okoljsko tveganje največje. Zaradi nižje izobrazbe oziroma zaradi že omenjenega nadomeščanja delovne sile s tehnologijo jim ti objekti ne nudijo zaposlitve. Živijo torej v degradiranem okolju, ki jih dnevno zastruplja, ne nudi pa jim nobenih koristi.

Zagovorniki PPFPE menijo, da morajo ocene bivanjskega okolja ljudi nujno vključevati tudi analizo distributivnih učinkov. V teh primerih se sledi PPFPE. Kritiki gibanja za okoljsko pravično bi k takšnemu zaključku pripomnili, da mora oblast meriti le merljive parametre, distributivni učinki pa niso merljivi. Gre za subjektivne družbene učinke in teh ni mogoče spraviti v kategorije, ki bi zadostile merilom objektivnosti, nepristranskosti. Njihovo trditev je mogoče izpodbijati, saj obstajajo kvantitativne metode merjenja okoljskih nepravilnosti. Shrader-Frechettova omenja nižje cene zemljišč ter povečano število prezgodnjih smrti na onesnaženih območjih. Imajo pa kritiki gibanja za okoljsko pravičnost še en argument proti sledenju PPFPE, kajti po njihovem mnenju distributivne okoljske neenakosti ne vključujejo vprašanja pravičnosti, ampak le napredka in koristnosti. Gradnja novega industrijskega objekta, nove avtoceste itd. ne vključuje vprašanja pravičnosti, gre le za vprašanje koristnosti. Če koristi pretehtajo stroške, potem je objekte smiselno zgraditi. Pri tem ne gre za distributivno pravičnost in torej tudi ne za okoljsko pravičnost, trdijo. Toda vprašanje stroškov in koristi vključuje vprašanje enake obravnave in ne zgolj koristnosti, kajti neenaka razporeditev zdravstvenih stroškov lahko vpliva na možnost ljudi, da so deležni enake politične obravnave. In takšni primeri vsekakor vključujejo vprašanje pravičnosti, participacije, enakih možnosti, seveda pa tudi koristnosti.

Izkaže se torej, da se je PPFPE sposoben zoperstaviti kritikam s strani utilitaristov, ekonomistov in zagovornikov tehnološkega napredka. Toda v praksi se preredko uporablja. Kot najpomembnejši vzrok za redko uporabo PPFPE v praksi lahko izpostavimo problem nesofisticiranih metod za merjenje porazdelitev družbenih vplivov (glej Shrader-Frechette 2005: 34-35). Namesto proučevanja porazdelitve stroškov in koristi ločeno, se podatke združi. Nehomogene podatke se »vrže« skupaj, saj so si teoretično podobni. Uporaba te domneve omogoči, da se kompleksnost

realnega sveta »spravi« v spremenljivke, ki se jih preverja po enostavnem modelu. Takšen postopek ne zadosti zahtevi po natančnosti in je hkrati etično vprašljiv. Ekonomisti se ob posluževanju te metode izognejo ocenjevanju distributivnih neenakosti. V ZDA tako EPA kot tudi izvršilni ukaz bivšega ameriškega predsednika Clintona zahtevajo, da se morajo takšne ocene izvršiti. In ker obstajajo le zahteve o proučevanju distributivnih učinkov (in to proučevanje trpi zaradi že omenjenih napak), namesto, da bi obstajale zahteve po preprečevanju teh učinkov, se žrtve okoljske nepravilnosti redko zaščitijo. Za preprečevanje distributivnih neenakosti potrebuje država dodatne instrumente. Gibanje za okoljsko pravičnost ima na tem mestu nalogo, da stopi v stik z oblastmi in pomaga pri oblikovanju politik, ki ne bodo ustvarjale novih neenakosti in se bodo trudile odpraviti že obstoječe. Oblikovalci nacionalnih programov s področja okolja vključijo civilno družbo in v osnovi sledijo pravemu cilju, toda vprašati se moramo ali ti programi prinašajo v praksi vidne rezultate.

2.8 Prihodnji izzivi gibanja za okoljsko pravičnost

Okoljsko pravičnost se je zmeraj definiralo v navezi z distributivno pravičnostjo, saj okoljska nepravilnost predstavlja neenakomerno distribucijo okoljskih škod in koristi med člane neke skupnosti. Omenila sem že, da je potrebno preseči distributivno pravičnost. Odpraviti moramo vzroke, ki povzročajo neenako distribucijo, ne zgolj iskati poti za pravičnejšo distribucijo. Raziskave so jasno pokazale pozitivno korelacijo med okoljsko nepravilnostjo ter posameznikovimi značilnostmi kot so rasa, etničnost, družbeni položaj. Ti posamezniki so ponavadi obsojeni tudi na nižji življenjski standard, družbeno izključenost in slabše splošno zdravstveno stanje. Okoljska nepravilnost ima več obrazov, ki se kažejo v primerih LULU, institucionalnem rasizmu, v zatiranju pri okoljskem odločanju itd. Izkazuje tudi manjko političnih priložnosti za tiste, ki trpijo zaradi okoljske nepravilnosti, saj nimajo vpliva na strukturne mehanizme in ne morejo ulti njihovim negativnim učinkom. Dejstvo je torej, da brez spreminjanja institucionalnih struktur in procesov ne moremo izkoreniniti okoljske nepravilnosti. Hkrati pa je potrebno žrtve okoljske nepravilnosti obravnavati kot akterje, ki so odločeni izboljšati svoj položaj in tudi žrtve same morajo imeti interes za aktivno vključitev v boj za okoljsko pravičnost. Če se bodo žrtve

aktivno vključile v proces, bodo ugotovile, da zasledujejo kar dva cilja: instrumentalni cilj izzivanja statusa quo v družbi ter lastni intrinzični cilj samoodločanja (Nadal 2008: 31). In kako lahko k temu pripomore samo gibanje?

Boj za okoljsko pravičnost mora predstavljati boj proti politiki kapitalistične produkcije. Potrebno je »napasti« politično-ekonomski sistem, ki revno prebivalstvo prisiljuje v takšne kupčije kot je nevarno bivanjsko okolje v zameno za npr. stalno službo. Potrebna je participativna demokracija, ki omogoča sodelovanje javnosti pri odločitvah vlade in predvideva njihovo sodelovanje pri načrtovanju prihodnjih projektov (Kruize v Phillips 2004: 157). Faber gre še korak dlje ko pravi, da participativna demokracija ni dovolj za doseg resnične okoljske pravičnosti. Vzpostaviti moramo ekološko demokracijo. Ta predvideva proceduralno pravičnost, ki omogoča demokratično participacijo pri odločitvah vlaganja kapitala, preko katerih se okoljska bremena proizvajajo in tudi porazdeljujejo. Gibanje za okoljsko pravičnost ne sme biti zgolj NIMBY bitk, ampak se mora razviti v močnega akterja na političnem področju, ki se bo spopadel s sistemskimi vzroki družbene in okoljske nepravilnosti. Le tako se lahko gibanje premakne od posameznih problemov k bolj splošnim rešitvam ekološke krize.

Gibanje je torej potrebno rekonceptualizirati in tako sta pred njim dva ključna cilja:

- razkriti institucionalne vzroke okoljske nepravilnosti in vzpodbuditi tiste, ki trpijo zaradi okoljske nepravilnosti, da postanejo zagovorniki okoljske pravičnosti,
- institucionalne strukture je potrebno izboljšati na način, da bodo same promovirale okoljsko pravičnost in ne predstavljale vzrok nastanka okoljske nepravilnosti (glej Shrader-Frechette 2005: 204).

Aarhuška konvencija, ki je bila sprejeta v Rio de Janeiru in kar najbolj razvije 10. princip Deklaracije – državljani morajo sodelovati pri okoljskih vprašanjih – lahko služi kot orodje oziroma steber za krepitev moči pri doseganju okoljske pravičnosti.

3. SREDSTVA ZA BOJ PROTI OKOLJSKI NEPRAVIČNOSTI

3.1 Zagovorništvo okoljske pravičnosti

Državljeni so dolžni prevzeti odgovornost zagovarjanja okoljske pravičnosti. Shrader-Frechettova želi s to trditvijo povedati, da moramo posamezniki nujno zavzeti stališče in pomagati žrtvam nepravilne porazdelitve okoljskih vplivov ali žrtvam neenake participacije pri odločanju o okoljskih zadevah. To zagovorništvo, ki se ga najpogosteje dosega preko NVO, zahteva udeležiti se boja, kritično podati alternative, zastaviti etično branljivo pozicijo ter jo braniti in jo dopolnjevati preko komunikacijskega odnosa z drugo stranjo. Zgolj izpostavljanje prednosti in omejitev alternativ ne predstavlja zagovorništva. Tudi zgolj zavzetje stališča informirane nevtralnosti ni zagovorništvo. Posamezniki pogosto ne izpolnijo zahtev zagovorništva okoljske pravičnosti, saj so prepričani, da je dovolj zadržati nevtralno pozicijo. Menijo, da je nevtralna pozicija objektivna in da se bodo z njo izognili pristranskemu ravnanju. Toda nevtralnost ni objektivnost, kajti delovanje, ki je popolnoma ločeno od vrednot in po definiciji nevtralno, ne more obstajati. Obstaja šest skupin dokazov, da objektivnost ni enaka nevtralnosti in da posamezniki ne morejo oziroma ne smejo zavzeti nevtralne pozicije:

- če ne kritiziramo vprašljivih moralnih vrednot, jim na nek način podarjamo naše odobravanje, zato zavzetje nevtralne pozicije ni dobrodošlo,
- niso vse etične pozicije enako branljive in resnična objektivnost zahteva nebranljive pozicije predstaviti kot nebranljive, manj branljive pozicije pa kot manj branljive,
- če objektivnost enačimo z nevtralnostjo, potem v primeru okoljske nepravilnosti naše stališče služi interesom tistega, ki povzroča okoljsko tveganje,
- če objektivnost enačimo z nevtralnostjo, dobijo ljudje vzpodbudo za prikritje lastnih ocen in etičnih domnev ter se tako izognejo javnemu zavzetju stališča,
- če objektivnost razumemo kot nevtralnost, potem domnevamo, da je objektivnost dana in je ni potrebno dosežati preko soočanja različnih mnenj,

- s predstavljanjem objektivnosti kot nevtralnosti zapademo v etični relativizem in tako v nepravilnost (glej Shrader-Frechette 2005: 194-195).

Zaradi vseh navedenih vzrokov ni upravičenega razloga za zavzetje nevtralne pozicije. Hkrati pa bi morale tudi vlade, industrija in akademska skupnost prevzeti svoj del odgovornosti ter zavzeti stališče pri soočanju s problemi okoljske nepravilnosti. Neenaka porazdelitev moči jim dovoljuje, da tega ne storijo, hkrati pa imajo pomembno vlogo tudi skriti interesi teh skupnosti.

3.1.1 Prikriti interesi vlade

Leta 1986 se je zgodila jedrska nesreča v ukrajinskem mestu Černobil. Francoska in britanska vlada sta sprva celo zanikali obstoj tega dogodka, medtem ko ruska in francoska oblast še danes trdita, da je umrlo le enaintrideset ljudi in ni prišlo do ogrožanja zdravja ljudi v neposredni bližini. Po podatkih OZN je černobilska nesreča največja tehnološka katastrofa v zgodovini človeštva. Ukrajinske oblasti trdijo, da je sama nesreča zahtevala 125 tisoč žrtev, medtem ko jih je umrlo tudi veliko med tistimi 800 tisočimi, ki so pomagali pri odpravi škode po nesreči. Kalifornijska univerza Berkley predvideva, da bo černobilska nesreča zahtevala okoli 500 tisoč prezgodnjih smrti zaradi raka, vseh obolelih pa bo okoli milijon. Kljub tem številkam pa mnoge vlade po svetu še naprej promovirajo nuklearno tehnologijo za komercialne namene. Tudi naša vlada spada v ta krog.

Nezanimanje vlade za varnost ljudi in zaščito okolja pred jedrsko tehnologijo se je razširilo celo na njeno lastno vojsko. Govorim o državah, ki izvajajo poskuse z jedrskim orožjem. Maja, leta 1953, so ZDA odvrgele dve atomski bombi v zvezni državi Nevada. Ostanki eksplozije so »deževali« na deset čred ovac na bližnjem travniku. Umrlo je več tisoč živali, AEC pa je trdila, da živali niso umrle zaradi poskusa. Kmetje so se pritožili in zahtevali kompenzacijo za umrle živali, toda proces so izgubili. Šele leta 1980, ko so nekateri prej zaupni vladni dokumenti postali dostopni javnosti, je resnica prišla na dan. Toda eksplozija ni ubila zgolj ovac. Dvanajstletno preizkušanje jedrskega orožja na tem območju je povzročilo dva in pol milijona prezgodnjih smrti zaradi rakavih obolenj (glej Shrader-Frechette 2005: 188-190). Vendar testiranju jedrskega orožja priljubljenost zaradi tega dogodka ni upadla.

Za to so poskrbeli bivši funkcionarji v vladnih službah, ki vztrajno zavračajo trditve, da ima takšno početje škodljive posledice za zdravje ljudi.

Na področjih, ki so v interesu vlade, nimajo prizadeti nobenih informacij o tveganju, ki ga morajo prevzeti, zato jim je odvzeta tudi pravica prostovoljnega in dobro informiranega soglasja. Za nekatere vladne agencije je nagnjenost k »igranju z življenji« pravilo in ne izjema. Ljudje ne vedo za aktivnosti, saj so označene kot zaupne in tudi posledice je težko povezati z njimi, saj zdravstveni problemi pogosto nastopijo šele leta kasneje. Shrader-Frechettova navaja, da so zdravstvene študije največkrat izvedene pod sponzorstvom agencije, ki je odgovorna za nastale posledice, zato rezultati nikoli ne ugledajo luči sveta. Temu vladnemu početju se je potrebno upreti, saj ogroža naše okolje in predvsem naše zdravje. Zagovorništvo okoljske pravičnosti je na tem mestu naša pravica in hkrati dolžnost.

3.1.2 Prikriti interesi industrije

Še večja stalnica pa so skriti interesi industrije. Obstoj podjetja je odvisen od njegove uspešnosti, zato v tej bitki ekonomski interesi pogosto prevladajo nad skupnim dobrim – javna varnost in varovanje okolja. Podjetja pogosto kupujejo raziskave ter lobirajo za vladna sredstva, vse z namenom povečanja dobička. Shrader-Frechettova kot primer kupljene raziskave predstavlja knjigo Elizabeth Whelan. Avtorica v svojem delu *Toxic Terror* trdi, da je černobilska nesreča zahtevala le enaintrideset žrtev in da strupene kemikalije nimajo vpliva na zdravje ljudi. Te trditve »prodaja« kot strokovne. V knjigi poziva tudi k boju proti okoljski hipohondriji, kot imenuje boj za trajnostni in pravičen razvoj.

Skriti interesi industrije so najočitnejši v državah v razvoju, kajti tam so ljudje še ranljivejši. Nekatere korporacije so v afriških državah, ki imajo veliko rudnega bogastva, »kupile« celotne univerze. Takšna prevlada industrije predstavlja grožnjo za okoljsko pravičnost, saj korporacije nadzorujejo informacije o zdravstvenih tveganjih v državi. Če bi bile te informacije splošno dostopne, bi lahko nudile podlago za upor in javnost spodbudile k aktivnemu zagovorništvu okoljske pravičnosti.

3.1.3 Prikriti interesi akademske skupnosti

Že navedeni primeri so dokazali, da akademiki niso neodvisni od ostalega sveta in da pogosto delujejo pod vplivom vlade ali industrije ali celo obojih. Leta 1998 je Univerza Berkley objavila, da je podpisala pogodbo o raziskovalnem partnerstvu s švicarskim farmacevtskim gigantom Novartis. Za plačilo 25 milijonov dolarjev jim je Berkley dovolil vpogled v raziskave v času njihovega sodelovanja in podjetje je lahko omejilo dostop do podatkov z licenčnimi pogodbami (glej Shrader-Frechette 2005: 192-193). Nekatere univerze dobesedno prodajo svojo integriteto in zaradi zasledovanja ozkih vladnih ali interesov industrije zanemarijo zavzemanje za okoljske in obče interese.

Institucije demokratične države se napajajo preko prostega pretoka informacij in preko kritike, zato demokracija potrebuje univerze za podajanje neodvisnih perspektiv, mnenj o tehnoloških projektih, ki lahko imajo negativen vpliv na zdravje ljudi. V nasprotnem primeru vlade upoštevajo le lasten interes ali interes močnih korporacij. Akademska skupnost mora biti tista, ki bo poskrbela za interese družbe, zato si ne more privoščiti podreditve različnim interesnim skupinam. Vključiti se mora v javno debato in zagovarjati okoljsko pravičnost. Opustiti mora skrbi pred neupravičenim izpostavljanjem, kajti zavzemanje za javno dobro je vsekakor pravilno ravnanje. Strokovnjaki, ki so sposobni postati kompetentni zagovorniki okoljske pravičnosti, so dolžni to možnost izkoristiti. Profesionalna etika jim nalaga ščitenje interesov javnosti in ta dolžnost bi morala prevladati nad dolžnostmi do delodajalca in kolegov. Predvsem ta dolžnost bremeni zaposlene na javnih univerzah.

Vključenost strokovnjakov v javno razpravo je podlaga za seznanitev državljanov z okoljsko nepravilnostjo, ki se dogaja njim oziroma njihovim sodržavljanom. Takšno delovanje akademske skupnosti vzpodbudi državljanke k vključitvi v civilne skupine ali v podporne mreže NVO. Tako se začne proces aktivnega zagovorništva okoljske pravičnosti, ki lahko celo premakne družbeni status quo, ki ga v vzdržujejo zasebni interesi industrije in vlade.

3.2 Aarhuška konvencija

Aarhuška konvencija je dokument o dostopu posameznikov do okoljskih informacij, udeležbi javnosti pri odločanju o teh stvareh ter o dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah. Gre za dokument na evropski ravni, medtem ko lahko druge članice Združenih narodov h konvenciji pristopijo s soglasjem ostalih podpisnic. Konvencija je formalno stopila v veljavo 30. oktobra 2001¹⁵, Slovenija pa jo je ratificirala leta 2002. Ta dokument omogoča posameznikom in organiziranim skupinam, da uveljavijo svoje okoljske zahteve, torej omogoča tudi uveljavljanje zahteve po okoljski pravičnosti.

Aarhuška konvencija se od ostalih evropskih dokumentov na okoljskem področju razlikuje po tem, da predvideva preoblikovanje odločevalskih postopkov na ravneh držav članic. Želi jih narediti bolj demokratične in odprte, da ne bodo temeljili zgolj na avtoriteti države. Tudi postopek nastajanja Konvencije predstavlja zgodovinski trenutek, saj so pri njenem nastanku v partnerskem odnosu z vladami držav članic EU sodelovale okoljske NVO.

Če se osredotočimo zgolj na področje sodelovanja javnosti pri okoljskih odločitvah, potem je potrebno omeniti Prilogo I, kjer so opredeljene tiste posebne dejavnosti, ki imajo pomemben vpliv na okolje. Gre za energetske objekte, proizvodnjo in predelavo kovin, kemično industrijo (an/organske kemikalije, gnojila, farmacevtski izdelki, eksplozivne snovi...), obrate papirne industrije, zbirališča in sežigalnice odpadkov ter gradnjo železniških prog, letališč in avtocest. O teh dejavnostih mora biti javnost pravočasno in ustrezno obveščena, Konvencija pa predvideva tudi udeležbo javnosti že v začetnih fazah odločanja. Pri končnih odločitvah mora biti izid udeležbe javnosti ustrezno upoštevan. Tudi ostali načrtovani okoljski projekti morajo zadostiti načelom informiranja javnosti ter predvideti sodelovanje javnosti pri oblikovanju končne podobe projekta. Zaradi teh zagotovil lahko Konvencija služi kot podlaga za doseganje standardov okoljske pravičnosti.

---

¹⁵ Konvencija je bila kot mehanizem uresničevanja 10. člena Deklaracije o okolju in razvoju zasnovana že leta 1992.

3.2.1 Aarhuška konvencija kot steber boja za okoljsko pravičnost

Konvencija lahko izzove institucionalne vzroke okoljske nepravičnosti in služi za opogumljanje žrtev okoljske nepravičnosti, da postanejo aktivni zagovorniki okoljske pravičnosti. Hkrati pa avtorica članka Nadalova razkriva tudi slabe strani Konvencije. Poleg povzemanja njenih glavnih idej želim v naslednjih odstavkih strniti dobre in slabe podlage Konvencije za razvoj zagovorništva okoljske pravičnosti.

Pravična obravnava

Aarhuško konvencijo se redko povezuje z načelom pravične obravnave, toda to ne pomeni, da le-ta ne more izhajati iz njenega konteksta. Drugi steber Konvencije zahteva proceduralno pravico sodelovanja javnosti pri odločanju o okoljskih temah, saj se s tem pripomore k uresničevanju cilja te listine – zaščita pravic posameznikov sedanje in bodoče generacije, da živijo v okolju, ki ne ogroža njihovega zdravja in dobrobiti (Nadal 2008: 32). Ni sicer izključno navedeno, toda Konvencija predvideva tako proceduralne kot tudi dejanske pravice. Po avtoričinih besedah to domnevo potrjuje v Konvenciji uporabljena neizključujoča definicija javnosti. Javnost opredeli kot eno ali več fizičnih ali pravnih oseb ter njihova združenja, organizacije, skupine. V ta pojem javnosti so vključeni tudi pripadniki drugih narodov, ki pa zaradi svojega državljanstva, nacionalnosti ali mesta domovanja ne smejo biti diskriminirani. Z vztrajanjem na principu prepovedi diskriminacije lahko Konvencija dva načina zagotovi moč tistim, ki se soočajo z okoljsko nepravičnostjo:

- v praktičnem smislu s pravico do sodelovanja in
- v konceptualnem smislu z nudenjem enakega položaja in s spoštovanjem, ne glede na raso, družbeno-ekonomski status, nacionalnost, starost itd. (glej Nadal 2008).

Avtorica zagovarja tezo, da Konvencija s tem, ko iz kategorije javnosti izpelje še t. i. prizadeto javnost, delno zanika prizadevanje za enako in nediskriminatorno obravnavo. Prizadeto javnost definira kot tiste posameznike oziroma skupine, ki jih je okoljska nepravičnost prizadela ali tiste, ki imajo določen interes. Zaradi te definicije se smatra, da imajo tisti, ki se zavzemajo za okoljsko pravičnost in zahtevajo reakcijo s strani vladne zakonodaje, interes. Razumemo lahko, da se ne bojujejo za okoljsko

pravičnost zaradi želje po doseganju standardov okoljske pravičnosti. Posledično zato Konvencija prizadeti javnosti ponuja več pravic kot ostali javnosti. S tem tvega neenako obravnavo javnosti. Kot sem že omenila, Shrader-Frechettejeva na tem mestu vpelje princip »prima facie« politične enakosti, ki lahko v nekaterih primerih spodbija in v drugih primerih dopušča neenako obravnavo kot upravičeno. Če torej Konvencija prizadeti javnosti ponuja več pravic, lahko zadosti načelu kogar stvari zadevajo ima pravico vplivati na proces odločanja. S tem zagotovi (namesto da spodkoplje) pravično obravnavo tistih, ki trpijo zaradi okoljske nepravičnosti (glej Nadal 2008: 33).

Toda v praksi ni vedno tako. Če želimo zagotoviti pravično obravnavo, mora le-ta vključevati kontekst in zgodovinska dejstva (NEJAC 2006: 4). V preteklosti glas Afroameričanov (v ameriških razmerah), žensk in pripadnikov najnižjih družbenih slojev ni imel enake veljave kot glas ostalih. Zato se s pojmom pravične obravnave ponekod šele začenjajo soočati. Neveščci potrebujejo spodbudo in druga sredstva, da bodo lahko učinkoviti pri zahtevah po okoljski pravičnosti. Hkrati pa imajo tudi žrtve okoljske nepravičnosti pogosto omejene možnosti za izražanje zahtev po okoljski pravičnosti: pomanjkanja časa, finančnih sredstev, izobrazbe itd., zato njihove zahteve niso učinkovite. Še dodatni problem predstavlja proceduralna nepravičnost, ki kot prizadeto javnost hkrati »jemlje« močne figure (npr. industrija) in ranljive posameznike, ki so žrtve okoljske nepravičnosti. Zato slednji ponavadi nimajo zagotovljenega mesta v procesu odločanja. In dokler bodo te strukturne ovire glede sodelovanja v procesu odločanja obstajale, bo proces za tiste, ki jih njegove odločitve najbolj zadevajo, nedemokratičen (Nadal 2008: 31). Zaradi navedenega Konvencija tvega prispevek k nepravični obravnavi in tako jemlje moč tistim, ki trpijo zaradi okoljske nepravičnosti.

Pravična obravnavo preko reprezentacije

Nepravično obravnavo lahko Konvencija lajša tako, da prizadetim posameznikom zagotovi predstavnike oziroma zastopnike. Najpogosteje so to NVO, ki se jih razume kot predstavnike svojih članov, javnosti, kolektivnih interesov prihodnjih generacij ter okolja. NVO imajo znanje s tega področja in tudi več finančnih virov kot posamični prizadeti posameznik. Po Konvenciji so NVO tista, ki imajo interes in prepoznavno vlogo v družbi. To jim zagotavlja pravico sodelovanja pri odločanju o okoljskih

zadevah in tako lahko zagotovijo dostojno in pravično zastopnost žrtev okoljske nepravičnosti (glej Nadal 2008: 34-35). Žal pa v realnosti ni tako. Problematična je sama zastopnost ljudi v NVO. Gre pretežno za belce, ki prihajajo iz srednjega družbenega razreda in tako niso zmožni odražati družbeno-ekonomske, etnične in kulturne raznolikosti tistih, ki jih okoljska nepravičnost najpogosteje prizadene. NVO zato pogosto očitajo institucionalni rasizem (Nadal 2008; Julian 2004). Hkrati pa NVO, v katerih proces odločanja poteka od zgoraj navzdol ali tiste, ki niso geografsko blizu virom okoljske nepravičnosti, primanjkuje direktnih izkušenj in bližine te problematike. Zato prizadetih ne zmorejo povsem razumeti in jih posledično tudi ne zmorejo dovolj učinkovito zastopati. Izjemno pomembno pa je tudi dejstvo, da so NVO institucije, in čeprav je njihov namen altruističen, so vseeno udeležene v odnosih moči. Zato so nenehno v precepu med zastopanjem interesov prizadetih članov družbe in zastopanjem lastnih interesov oziroma interesov vodilnih.

Nezastopanje volje članov je najbolj zaskrbljujoče, saj v tem primeru NVO predstavljajo le še enega akterja v igri moči, prizadeti pa so prepuščeni sami sebi v boju z okoljsko nepravičnostjo in tako že v naprej obsojeni na neuspeh. S poudarjanjem vloge NVO pa Konvencija tvega tudi nepravično obravnavo civilnih iniciativ, ki so veliko bolje seznanjene s stanjem v družbi in bi lahko učinkoviteje zastopale prizadete zaradi okoljske nepravičnosti. Civilna iniciativa torej izgubi vlogo v tristranskem odnosu med industrijo, vlado in NVO ter s tem tudi vlogo v procesu odločanja (glej Nadal 2008: 36).

Konvencija z nudenjem privilegiranega položaja NVO naredi premik od participativne k reprezentativni demokraciji in tako jemlje moč tistim, ki trpijo zaradi okoljske nepravičnosti. Ta premik pa pomeni tudi oddaljevanje od ključnega cilja gibanja za okoljsko pravičnost.

Smiselna vključitev

Definicija smiselne vključitve, kot jo je opredelila EPA, zahteva:

- da ima potencialno ogrožena skupnost priložnost sodelovati pri sprejemanju odločitev o aktivnosti, ki ogroža njeno bivalno okolje in/ali zdravje njenih članov,
- da ima mnenje javnosti vpliv na odločitve organov, ki proučujejo neželene stranske učinke aktivnosti,

- da si državni organi prizadevajo za vključenost potencialno prizadetih v proces odločanja.

Razlika med participacijo javnosti pri okoljskih zadevah ter smiselno vključitvijo javnosti v okoljske zadeve je v tem, da slednja zahteva informirane ljudi, ki so sposobni sodelovati pri razvoju okoljskih politik. Njihovo sodelovanje ne sme biti omejeno na svetovalno vlogo, ampak mora »prinesti« konkretne rezultate pri doseganju pravične obravnave in pri vključevanju zahtev okoljske pravičnosti v sam proces odločanja.

Sodelovanje pri sprejemanju odločitev

Aarhuška konvencija predvideva sodelovanje javnosti že v začetnih fazah procesa odločanja, torej že pri planiranju. S tem, ko zagovornikom okoljske pravičnosti dopušča zgodnje sodelovanje, spreminja celotno strukturo procesa, ki lahko povzroči okoljsko in družbeno škodo ter tako žrtvam okoljske nepravičnosti omogoča, da zahtevajo »lastništvo nad konfliktom« in vzamejo lastno prihodnost iz rok zakonodajalcev. Konvencija oškodovance iz pasivnih žrtev spremeni v aktivne zagovornike okoljske pravičnosti. Kot pa sem že omenila, Konvencija ne more zagotoviti direktnega sodelovanja. Predvideva, da javnost zastopajo posredniki in najpogosteje so to NVO. Nevarnost, da se njihovi cilji razlikujejo od ciljev žrtev in ostale javnosti, je vedno prisotna. Konvencija sicer premakne participacijo od zgolj tehničnega k participativnem modelu, toda nevarnost neslišnosti posameznih glasov je velika (Nadal 2008). Čeprav Konvencija zahteva sodelovanje javnosti v zgodnjih fazah odločanja, pa ni nobenih zagotovil, da bo javnost sodelovala pri pripravi predpisov in zakonsko zavezujočih rešitev, saj je politične stranke ponavadi ne povabijo k sodelovanju, ker ni nikjer izrecno navedeno, da morajo dejansko vključiti javnost. Zato se zahteva po sodelovanju premakne v sklepne faze odločanja, kjer ni več mogoče vplivati na formulacijo zakonov, ampak se odloča le o njihovem ne/sprejetju. Zaradi navedenega zagovorniki okoljske pravičnosti ne morejo izzvati resničnih vzrokov nepravičnosti. Tako se znajdejo v vlogi protestnikov in nimajo statusa zagovornikov okoljske pravičnosti. Status quo se ne premakne, okoljska nepravičnost se še zmeraj dogaja (saj niso odpravljeni njeni vzroki), ljudje pa dobimo občutek nemoči. Izjemno oslABLJENA je tudi možnost za smiselno vključitev.

Vplivanje na odločitve

Konvencija teoretično ponuja možnost zagovornikom okoljske pravičnosti, da vplivajo na vsebino odločitev. Predvideva pa tudi, da so zagovorniki strokovnjaki za okoljsko nepravilnost v realnih situacijah in da lahko v procesu odločanja ponudijo na izkušnjah pridobljeno znanje. To lahko vzpodbudi odločevalce, da ponotranjijo vrednote okoljske pravičnosti in te lahko celo prevladajo nad utilitarističnimi rešitvami, ki so v teh primerih najpogostejše. Nadalje Konvencija zagovornikom okoljske pravičnosti omogoča, da od odločevalcev zahtevajo upoštevanje mnenja javnosti že v začetni fazi in da so pozorni na okoljsko nepravilnost tudi takrat, ko šele oblikujejo načrte in programe, ki so povezani s kakovostjo okolja. Konvencija torej predvideva posvetovalno participacijo, ki ima potencial, da vpliva na odločitve. Posvetovalna participacija je veliko produktivnejša za družbeno učenje kot zgolj svetovalna (Nadal 2008: 41). In prav ideja o posvetovalni participaciji vzpodbudi zagovornike okoljske pravičnosti, da si prizadevajo za vstop v proces odločanja. Vprašati se moramo ali je Konvencija resnično zmožna zagotoviti takšno participacijo ali zgolj nakazuje možnost zanjo.

V primeru »ozkega« branja besedila lahko države razumejo, da je tudi svetovalna participacija tista, ki zadosti zahtevam smiselne vključitve. Če se v primeru izmenjave informacij sledi instrumentalni logiki (zahteva po široki informacijski podlagi pri odločanju) in ne logiki spoštovanja vrednot ter njihovi vključitvi v rezultate, potem govorimo o svetovalni participaciji (Nadal 2008). Takšna participacija vzpostavi hierarhične odnose (javnost podredi odločevalcu). Kot sem že omenila, so zagovorniki okoljske pravičnosti v tem procesu objekti ali v najboljšem primeru protestniki. Vlogi odločevalca in zagovornika okoljske pravičnosti morata biti tako enakovredni kot tudi vzajemni. Le tako bomo zadostili potrebam procesa družbenega učenja, ki bo (upajmo) postavil okoljsko pravičnost kot prizadevanja vreden cilj vseh nas (tako odločevalcev kot javnosti).

Naivno je domnevati, da bodo mnenja zagovornikov okoljske pravičnosti, če bo letem zagotovljeno sodelovanje v postopku, avtomatično upoštevana pri končni odločitvi. Zahteve po pravičnosti nujno izpadejo, ko se v procesu odločanja tehta le med stroški in koristmi. Takšno ravnanje je pri evropskem dojetju koncepta

trajnostnega razvoja prevladujoča praksa. Ekonomija ima glavno besedo, etične in okoljske vrednote se ji morajo podrediti.

Tudi kadar se prizadevanja za okoljsko pravičnost vključi v proces odločanja, še vedno obstaja nevarnost, da v praksi ne bodo uresničena. Zavedati se moramo, da v družbi kronično primanjkuje logike okoljske pravičnosti na vseh ravneh in odločevalska raven ni nobena izjema. Vsi imajo »polna usta« izrazov kot je delovanje v splošno dobro ali delovanje za svetlo prihodnost vseh nas. Vse to je le blamaža. V resnici gre za prizadevanje tistih z močjo, da si podredijo legitimne individualne interese. Prepoznati moramo takšne poskuse ter jih javno izpostaviti kritiki, drugače tvegamo stanje, ko bo povzročanje okoljske nepravičnosti stalna in neproblematična praksa vseh nas. Če karikiram: kdor ni proti nam, je z nami.

Obstaja še dodatni dokaz o omejenosti zagovornikov okoljske pravičnosti pri njihovem delovanju. Konvenciji ne vsebuje konkretne določbe, ki bi jim podeljevala pravico postaviti končno odločitev o zadevi, ki jim bo spremenila prihodnost (Nadal 2008). Resničen vpliv pomeni imeti moč za ustvarjanje učinka. In Konvencija na tem mestu predstavlja šibak temelj moči.

Soočenje prednosti in pomanjkljivosti Konvencije

Konvencija s poudarjanjem principa nediskriminacije nedvomno služi kot podlaga za zahteve po pravični obravnavi ter kot podlaga za smiselno vključitev (tako žrtev okoljske nepravičnosti kot tudi ostale javnosti). Hkrati Konvencija posameznikom pripiše vlogo aktivnih graditeljev lastne prihodnosti, ki so pripravljene javno zagovarjati standarde okoljske pravičnosti. Predvidevanje reprezentacije javnosti preko NVO trpečim zaradi okoljske nepravičnosti olajša vstop v proces odločanja in jim ponudi enakopravne možnosti za boj. NVO imajo nasproti odločevalcem veliko več moči kot posamezne žrtve. Najbolj ključen je poudarek na smiselni vključitvi, saj z njim Konvencija zahteva posvetovalno participacijo. Le-ta je veliko produktivnejša kot zgolj svetovalna in vodi v učenje logike okoljske pravičnosti. Konvencija zagovornikom okoljske pravičnosti torej omogoča, da vplivajo na odločitve, da s svojim delovanjem poučujejo odločevalce in hkrati od njih zahtevajo, da rezultate sodelovanja javnosti dosledno upoštevajo.

Toda Konvencija vseeno »trpi« pomanjkljivosti, ki lahko jemljejo moč borcem za okoljsko pravičnost. Zaradi svojega naivnega pogleda na odnose moči ne zagotavlja

pravične obravnave in smiselne vključitve v praksi. Primanjkuje ji tudi natančnih in specifičnih napotkov za vključitev in uspešno sodelovanje žrtev okoljske nepravilnosti. S tem ko kot pogoj za pravično obravnavo ponuja predstavništvo NVO, izniči pomen in moč civilnih iniciativ. Te znajo ponavadi najbolje poskrbeti za lastne interese. Hkrati tudi ni zagotovila, da pri predstavniki funkciji NVO nimajo skritih interesov, ki jim sledijo. Konvenciji ne uspe najti poti za uresničevanje popolne in pristne proceduralne participacije. V praksi se to odraža v zgolj svetovalni funkciji sodelujoče javnosti. Brez doseganja standardov posvetovanja imajo zagovorniki okoljske pravičnosti le malo moči, hkrati pa odločevalcem ne uspejo »vcepiti« logike okoljske pravičnosti. Brez posvetovanja tudi ni soodločanja, zato je vpliv javnosti na končno odločitev največkrat šibak ali celo nepomemben.

Rešitev naštetih »zagat« se ponuja v razvijanju Konvencije. Potrebno je osvojiti »stil okoljske pravičnosti« (Nadal 2008: 45). Gre za pristop k sodelovanju, ki temelji na idealu samozavedanja in nenevtralnosti. Toda za doseg tega cilja je potrebno institucionalizirati diskurz okoljske pravičnosti in vse nas izuriti za prenos njenih načel v prakso. Potrebno je zagotoviti poti za posvetovalno participacijo med družbenimi sferami in odpreti dostop civilnim iniciativam. Zavedati se moramo, da je okoljska pravičnost kolektivni cilj in k njegovi uresnitvi moramo prispevati vsi.

3.4 Omejitve pri zagovorništvu okoljske pravičnosti

Zagovorništvo okoljske pravičnosti zahteva enakopravno obravnavo vključenih interesov, njihovih argumentov ter protiargumentov nasprotne strani. Na dolgi rok mora razprava voditi k večji enakosti in k splošnemu dobremu. Nobeno apriori pristransko stališče v primeru okoljske pravičnosti ne zadosti zahtevam pravičnosti. Zagovorniki okoljske pravičnosti morajo vedno izvesti oceno dejanskega stanja, saj le-ta določi teža groženj, proti katerim se borijo. Nekateri teoretiki zagovarjajo dejstvo, da imajo v primeru katastrofalne grožnje zagovorniki pravico odstraniti oziroma celo ubiti povzročitelje grožnje. Garrett Hardin (Shrader-Frechette 2005: 199) je zapisal, da bo del planeta uničen, če bodo vlade razvitih držav še naprej pošiljale pomoč državam v razvoju. Te so po številu prebivalcev že presegle mejo, ki jo lahko prenesejo obdelovalne površine. Nudenje dodatne pomoči bo le še povečalo

število prebivalcev na teh območjih in razmere bodo še bolj nevzdržne oziroma celo katastrofične. Lahko torej tudi v tem primeru razmišljamo o fizični odstranitvi povzročitelja? Nikakor! Ostro moramo nastopiti proti tistim, ki bi zahtevali kaj podobnega ter stopiti na stran ogroženih.

Toda pristransko zagovorništvo ne prinaša vedno zgolj pozitivnih posledic. Ostra oblika zagovorništva jemlje možnost racionalne analize situacije, državljani pa izgubijo pavico do prostovoljne privolitve v okoljska tveganja. Hkrati lahko ostro zagovorništvo pripelje do politizacije znanosti in do nezaupanja strokovnjakov. Zaradi takšnih primerov bi tudi ostali zagovorniki izgubili svojo kredibilnost, kar bi povzročilo še več okoljske nepravilnosti. Tudi izogibanje nepristranskemu zagovorništvo lahko prinese negativne posledice. Če ljudje spregovorijo o problemih in o rešitvah teh problemov, prisilijo povzročitelje problemov k dejanjem. Hkrati pa nepristranskost ne omogoča dialoga in rešitve, ki niso dosežene znotraj dialoga, so pogosto slabe (glej Shrader-Frechette 2005: 199-202).

Neorganizirana akcija lahko le malo pripomore k »iztrebljanju« okoljske nepravilnosti. Potreben je kolektiv, skupina. Toda vlade, industrija in akademiki so kot skupina izredno neučinkoviti, saj jih pogosto vodijo zasebni interesi. Alternativa predstavljajo NVO. NVO mobilizirajo javno mnenje z namenom omejiti moč vladnih in gospodarskih elit preko formalnih in neformalnih oblik soodločanja državljanov. Te organizacije imajo primerljivo moč kot vlada ali podjetja in zato lahko posamezniki preko njih dosežejo veliko. NVO imajo moč prepričati podjetja, da se jim bolj splača uporabljati varno tehnologijo in upoštevati okoljske omejitve. Tako postanejo podjetja okoljsko ozaveščena in lahko prisilijo vlado, da to zahteva tudi od ostalih podjetij. V tem primeru začne tudi vlada promovirati okoljsko pravičnost. Takšna družba je sicer ideal, toda k takšnemu idealu bi nujno morali težiti vsi. Tudi državljani moramo prevzeti svoj del odgovornosti in stopiti na pot zagovorništva okoljske pravičnosti. Pogosto smo zelo počasni pri prepoznavanju potrebe po zagovorništvu okoljske pravičnosti in potrebe po pridružitvi NVO, ki nam bodo pomagale pri doseg tega skupnega družbenega cilja. Ne zavedamo se, da če ne postanemo zagovorniki participativne demokracije in za človeka ter okolje vzdržnega razvoja, bomo zelo kmalu postali svoj lasten rabelj.

4. URESNIČEVANJE NAČEL AARHUŠKE KONVENCIJE V SLOVENSKEM PROSTORU

4.1 Opredelitev NVO

Najprej je potrebno razrešiti terminološko dilemo. Razlikovati moramo med pojmom neprofitna in nevladna organizacija. Največkrat takšne organizacije povezujemo z določenim sektorjem v družbi. Oznaka neprofitni sektor se najpogosteje uporablja v ZDA in organizacije, ki nastanejo znotraj tega sektorja, niso ustanovljene zaradi dobička, oziroma ustvarjenega dobička ne delijo med svoje člane, temveč ga investirajo v dejavnost organizacije. Nevladni sektor pa je opredeljen kot prostor, kjer vlada nima vpliva in je zagotovljeno prosto delovanje. V evropskem prostoru sta v rabi oba termina. Pojem nevladni se uporablja za označevanje formalnih oblik združevanja, ki imajo status pravne osebe zasebnega prava. S tem se poudari njihova neodvisnost od države na vseh ravneh njihovega obstoja:

- pri ustanovitvi (zavezujoči so le zakonski pogoji za registracijo),
- pri delovanju (samostojnost glede ciljev in nalog ter kako bodo le-ti uresničili),
- pri prenehanju delovanja (država ne more zahtevati prenehanja delovanja organizacije in v primeru prenehanja njenega premoženja ne sme prenesti nase).

Pojem neprofitnosti pa lahko opredelimo kot nasprotje profitnosti. Po Weisbrodovi definiciji je za neprofitne organizacije značilno, da:

- ne delijo dobička ali presežka, ki ga ustvarijo,
- ne plačujejo davka na dobiček,
- deležne so davčnih olajšav.

Profitne organizacije nimajo takšnih ugodnosti, je pa res, da tudi nimajo omejitev glede razpolaganja z ustvarjenim dobičkom. Pojma nevladni in neprofitni se torej ne pokrivata v celoti. Po eni strani so nevladne organizacije lahko profitne ali neprofitne, neprofitne organizacije pa so lahko vladne ali nevladne (Strojan in Šporar 2000).

4.1.1 NVO v Sloveniji

V Sloveniji nimamo zakonske opredelitve termina NVO, zato med NVO štejemo družbo civilnega prava, društva, ustanove, zasebne zavode, sindikate in politične stranke. Slovenska pravna ureditev torej določa naslednjo delitev neprofitnih organizacij (glej Tabela 4.1):

Tabela 4.1: Organizacijske oblike neprofitnih organizacij v Sloveniji

	NEPROFITNE ORGANIZACIJE
JAVNE	<ul style="list-style-type: none"> - izvajajo državne funkcije in funkcije lokalne samouprave - javni zavodi - javni gospodarski zavodi
NA POL JAVNE	<ul style="list-style-type: none"> - zbornice
ZASEBNE	<ul style="list-style-type: none"> - društva - zasebni zavodi - ustanove - gospodarske družbe za opravljanje neprofitne dejavnosti - politične stranke - verske skupnosti - sindikati - zadruga

Vir: Strojan in Šporar 2000: 8.

Znotraj neprofitnega sektorja obstaja več definicij NVO:

- pravna, ki je zapisana v zakonskih aktih države ali v mednarodnih dokumentih,
- ekonomska, ki NVO uvršča med tiste organizacije, ki večino prihodkov pridobijo z donacijami članov, podpornikov,
- funkcionalna med NVO uvršča le zasebne organizacije, ki delujejo v splošno dobro javnosti,

- strukturalno-operacionalna, ki med NVO uvršča formalno ustanovljene, zasebne, neprofitno-distributivne in volonterske organizacije (glej Črnak Meglič 1998: 20).

Aarhuška konvencija naslavlja NVO z vidika opredelitve, ki je sprejeta znotraj EU. Poudarek je na neprofitnosti, prostovoljnosti, določeni stopnji formalnosti, neodvisnosti in delovanju v družbeno korist¹⁶. Iz naslednje opredelitve torej izpade rubrika neformalne NVO (glej Tabela 4.2):

Tabela 4.2: Statusne oblike NVO v Sloveniji

VRSTE	ORGANIZACIJSKA OBLIKA
NEFORMALNE NVO	<ul style="list-style-type: none"> - neformalna združenja - družba civilnega prava
FORMALNE NVO	<ul style="list-style-type: none"> - društva - zasebni zavodi - ustanove

Vir: Strojan in Šporar 2000: 10.

V Sloveniji prevladujejo društva (Šporar v Strokovne podlage za program vključevanja nevladnih organizacij v pripravo, izvedbo in vrednotenje razvojnih strateških dokumentov RS 2003: 10), saj predstavljajo več kot 95 % vseh NVO. Približno tretjina društev obstaja zgolj formalno, polovica društev pa je namenjena zgolj članstvu. Moč NVO v Sloveniji je zelo šibka. Razlogi tičijo v nestimulativni davčni zakonodaji za donatorje NVO. Hkrati pa se favorizira javne službe tudi na tistih področjih, kjer NVO boljše opravljajo dejavnost in to z nižjimi stroški. Predvsem na področju varstva človekovih in delovanja civilne družbe so NVO najšibkejše. Zaslediti je trend povečanja podpore NVO na področju človekovih pravic, a kaj ko je ta podpora načelna in ne konkretna. Takšno stanje predstavlja neizpolnjevanje

---

¹⁶ Zaradi koherentnosti evropski dokumentov obstaja soglasje, da kratica NVO predeljuje nevladno organizacijo (v angleškem jeziku NGO (non-governmental organization)) in tako jo v svojem delu naslavljam tudi jaz.

kopenhagenskih meril¹⁷, ki smo se jim zavezali v procesih vključevanja Slovenije v EU.

Glavni razlog slabega sodelovanja države in NVO po mnenju avtorjev Poročila 2000, predstavlja nezainteresiranost politike za reševanje težav, s katerimi se soočajo NVO. Državni organi pogosto ne izpolnjujejo obveznosti, kršijo roke in prepočasi reagirajo v nujnih primerih. Sodelovanje NVO v postopkih odločanja ter v postopkih priprave zakonov in zagotavljanje informacij NVO ter javnost postopkov in odločanja so na nizki in nezadovoljujoči ravni. Z namenom izboljšana stanja na tem področju, je Vlada RS oktobra 2003 sprejela Strategijo sodelovanja z nevladnimi organizacijami, v kateri je opredelila najširši okvir dolgoročnega sodelovanja in izhodišča, cilje ter prednostne naloge sodelovanja vlade z NVO. Vladni ukrepi so bili v največji meri usmerjeni v spodbujanje medsebojnega informiranja in povezovanja NVO, s čimer se je želelo doseči vključevanje čim širšega kroga zainteresiranih organizacij v procese odločanja.

Določbe o posvetovanju zakonodajalca z javnostjo oziroma NVO se nahajajo v številnih zakonih, toda zahtevajo le splošno dolžnost posvetovanja, ne predpisujejo pa nobenih standardov, ki jih mora to posvetovanje dosegati. V Poročilu o položaju nevladnih organizacij v Sloveniji iz leta 2004, Šporar priznava, da pogosto v predpisih določeno sodelovanje ne vsebuje vseh znakov sodelovanja, ampak gre v resnici za posvetovalne mehanizme. Na sejah DZ lahko zainteresirana javnost zgolj izrazi in obrazloži svoje mnenje o obravnavani zadevi. Ni pa zagotovljenega postopka za sodelovanje ljudi pri pripravi predpisov. Predstavniki NVO imajo sicer v določenih primerih pravico sodelovati v delovnih telesih s posameznih področij družbenega življenja. Govorim o strateških dokumentih oziroma t. i. nacionalnih programih. Nacionalni program deklarira pomembnost NVO in sodelovanja z njimi na posameznih področjih. Takšen program postavi jasne cilje in ukrepe. Nacionalni

---

¹⁷ Kopenhagenska merila so zapisana v dokumentu Partnerstvo za pristop, od države kandidatke pa zahtevajo skrb za stabilnost institucij, ki zagotavljajo demokracijo, pravno državo, izpolnjevanje človekovih pravic in varstvo manjšin. NVO so subjekti, preko katerih se ta načela uresničujejo v praksi.

program varstva okolja¹⁸ daje prednost sodelovanju z ostalimi sferami pred državnim urejanjem. Med cilji na področju sodelovanja javnosti navaja:

- razviti različne oblike ozaveščanja in usposabljanja za vse kot pogoj za oblikovanje okoljske in etične zavesti ter razvoj vrednot in odgovornosti do okolja,
- zagotoviti zainteresirani javnosti hiter in enostaven dostop do informacij,
- vzpostaviti trajne komunikacijske kanale med potencialnimi partnerji,
- povečati odgovornost javnosti za uresničevanje trajnostnega razvoja z aktivnim sodelovanjem pri zakonskih podlagah urejanja okolja.

Resolucija o Nacionalnem programu varstva okolja meni, da je najpomembnejše področje delovanja okoljskih NVO vplivanje na slovensko politiko in zakonodajo ter soudeležba pri oblikovanju obeh. Hkrati pa morajo slovenske NVO zavzeti aktiven položaj v skupnem evropskem prostoru ter tako prispevati k ozaveščanju javnosti o pomembnosti varstva okolja. Dokument vsebuje tudi ukrepe za doseganje zadanih ciljev:

- uvajanje rednih delovnih sestankov MOP – NVO,
- vključitev NVO pri pripravi strateških dokumentov,
- prenos javnih funkcij na NVO,
- izobraževanje javnih uslužbencev glede pravice dostopa do javnih informacij.

Toda ti mehanizmi ne dosegajo standardov sodelovanja. Problem predstavljajo tudi finance. Če NVO sodelujejo zaradi lastnega interesa, potem so stroški sodelovanja financirani z njihove strani. Toda prav v primeru oblikovanja strateških dokumentov bi morala stroške sodelovanja kriti država, saj NVO sodelujejo tudi zaradi krepitve

---

¹⁸ Nacionalni program varstva okolja (NPVO) je osnovni strateški dokument na področju varstva okolja, njegov cilj pa je splošno izboljšanje okolja in kakovosti življenja ter varstvo naravnih virov. V ta namen program opredeljuje cilje na posameznih področjih za določena časovna obdobja ter prednostne naloge in ukrepe za doseganje teh ciljev.

civilnega dialoga¹⁹. Vključitev NVO v odločevalske procese pomeni za vlado sicer dodaten napor in strošek, toda »partnerstvo med oblastjo in javnostjo dolgoročno vodi v izrazito prevlado pozitivnih rezultatov (učinkov), ki se kažejo v višji stopnji kakovosti, legitimnosti in učinkovitosti sprejetih oblastnih aktov (ustavnih sprememb, zakonov, nacionalnih programov, resolucij, uredb, pravilnikov itd.)« (Cerar v Umanotera poročča – Ogledalo vladi 2006, praksa in značilnosti sodelovanja s civilno družbo 2007: 2).

Poleg financ predstavlja problem tudi težnja NVO po zasledovanju ožjih ciljev, ki se skladajo z njihovim poslanstvom, nimajo pa dovolj skupnega s strateškimi interesi širše družbe. Sedanje stanje lahko poimenujemo stanje ločene odvisnosti (država izvaja visoko stopnjo kontrole nad NVO, financiranje NVO s strani države je šibko in državna oblast ne »računa« resno z NVO pri zagotavljanju blaginje v državi). Želeni odnos bi bil odnos integrirane odvisnosti, kjer država ne izvaja nadzora nad NVO, financira njihovo delovanje in se trudi vzdrževati pristni civilni dialog (Kolarič v Michieli in Blazinšek 2007: 157).

Za NVO je značilna multifunkcionalnost, kar pomeni, da nimajo vnaprej opredeljene primarne funkcije, ampak njihovo delovanje določa zmes funkcij. Opravljajo torej različne družbene funkcije, kar jih približuje ostalim sferam v družbi (država, trg, institucije skupnosti). Sodelovanje NVO z različnimi sferami v družbi, torej ne bi smelo predstavljati problema. Putnam v svojem delu *Making Democracy Work* izpostavi vlogo civilnih asociacij in članskih organizacij, ki ponujajo pozitiven prispevek demokratičnemu razvoju družbe v dveh smereh:

- interno prispevajo k razvoju osebnosti in k vzpostavitvi zaupanja,
- eksterno pa prispevajo k učinkovitosti in stabilnosti demokratične vladavine.

Če se od nacionalne premaknemo na globalno raven oziroma na raven EU, potem NVO izvršujejo komplementarno vlogo z vidika evropskega vladanja, saj so kot

---

¹⁹ Izgradnja stalnega dialoga med vlado in NVO oziroma širše: dialog vlade z organizirano in neorganizirano družbo ter v družbi sami. Takšen dialog presega zgolj informiranje in komunikacijo. Temelji na medsebojnem priznavanju in odzivnosti (glej <http://www.ljudmila.org/cnvos/Lupa/program.htm>).

servisne organizacije dobrodošli partner za implementacijo politik EU, brez da bi bilo potrebno sodelovati z nacionalnimi vladami (glej *Celovita analiza pravnega okvira za delovanje nevladnih organizacij 2006*: 26).

V Sloveniji je javna participacija NVO šibka. Zavira jo več dejavnikov:

- postopek poimensko določi organizacije, ki lahko sodelujejo,
- pogoj za sodelovanje je lahko status ali položaj NVO,
- omejevanje lahko nastopi tudi zaradi področja delovanja NVO.

Z pogojevanjem sodelovanja zaradi statusa se je soočil tudi DOOPS in sicer v primeru gradnje vetrne elektrarne na Volovji rebri.

4.1.2 DOOPS – BirdLife Slovenia v boju za uresničevanje načel Aarhuške konvencije

Vsi se zavedamo, da nenehno naraščanje porabe električne energije nujno »proizvede« tudi negativne učinke. Slovenija ima skromne energetske vire. Kar 55 % jih mora uvoziti, zato je cena električne energije visoka. Hkrati proizvodnja električne energije s pomočjo primarnih virov močno obremenjuje okolje. Obstaja pa še dodatni problem, saj primarnih virov energije zmanjkuje. Gre za premog, nafto, zemeljski plin, jedrsko energijo. Ti viri so neobnovljivi, zato je njihovo pojenjanje zelo zaskrbljujoče. Rešitev se ponuja v uporabi OVE in eden izmed takšnih virov je vetrna energija. Razpoložljivost vetra kot vira energije za petnajstkrat presega svetovne potrebe. Tehnološki napredek je močno znižal investicijske in proizvodne stroške vetrnih elektrarn, zato mnoge države, ki imajo potencial, uvajajo ta vir energije (Peršolja 2007). Tudi Slovenija je stopila na to pot.

Za načrtovanje vetrnega potenciala je potrebno več let izvajati meritve, s katerimi ugotovimo, kje je izraba energije vetra glede na hitrost in stalnost vetra zadostna in tako upravičuje postavitve vetrnega generatorja. Hitrost vetra mora biti šest m/s, pihati pa mora vsaj 3000 ur letno. Leta 1998 se je meritev lotilo tudi podjetje Elektro Primorska iz Nove Gorice. Meritve so izvajali na dvanajstih lokacijah in rezultati kažejo, da je vetrni potencial zadosten le na nekaterih primorskih grebenih, ki so odprti proti morju, kajti le tam je mogoče izrabiti tudi jugozahodne vetrove, ki bistveno

povečajo število obratovalnih ur vetrnega generatorja. Odločili so se za sleme Volovja reber nad Ilirsko Bistrico. ARSO so leta 2004 posredovali vlogo za pridobitev okoljevarstvenega soglasja za postavitev vetrne elektrarne na tem območju. Javna razgrnitev predloga je potekala med 11. oktobrom in 10. novembrom istega leta na občini Ilirska Bistrica. DOPPS si je takoj po razgrnitvi predloga prizadeval zasesti položaj udeleženca v postopku pridobitve okoljevarstvenega soglasja, saj območje predvidene gradnje leži na meji območja NATURA 2000²⁰. Hkrati jim je pravica sodelovanja v postopku zagotovljena tudi z Aarhuško konvencijo. Seveda pa ni šlo brez zapletov.

DOPPS je želel dokazati, da je to območje neprimerno za gradnjo vetrne elektrarne, kajti že sam potek gradnje bi imel nezanemarljiv vpliv na območje NATURA 2000 in bi ogrozil življenje ptic ter ostalih živalskih vrst s tega področja. Boj za zaščito območja NATURA 2000 bi torej moral potekati v skladu z Zakonom o ohranjanju narave in 137. člen tega zakona organizaciji, ki se bori za ohranitev narave, podeljuje pravico sodelovati v vseh administrativnih in pravnih postopkih s področja ohranjanja narave, torej tudi v postopku pridobitve okoljevarstvenega soglasja, saj želi Elektro Primorska d.d. graditi na območju NATURA 2000. ARSO DOPPS ni priznal vloge udeleženca v postopku, saj ima DOPPS status NVO, ki deluje v interesu javnosti le po Zakonu o ohranjanju narave in ne tudi po Zakonu o varstvu okolja. V 64. členu Zakona o varstvu okolja je zapisano, da NVO lahko pridobi položaj udeleženca v postopku pridobitve okoljevarstvenega soglasja, če izpolni zahteve 152. člena istega zakona. Ta člen podaja zahteve, ki jih mora NVO izpolnjevati, če želi dobiti status v javno korist delujoče organizacije:

- njen ustanovitelj ne sme biti država, občina, druga oseba javnega prava ali politična stranka,

---

²⁰ Gre za posebej varovana območja, katerih namen je ohranjanje biotske raznovrstnosti. Varujejo se naravni habitati ogroženih rastlinskih in živalskih vrst, pomembnih za Evropsko unijo. Slovenija je bila dolžna določiti območja NATURA 2000, zdaj pa jih mora tudi ustrezno ohranjati. Za območja NATURA 2000 so na razpolago finančni programi Evropske unije za sofinanciranje naravovarstvenih projektov, naravi prijaznih oblik kmetovanja in drugih dejavnosti trajnostnega razvoja.

- ima zadostno število članov (društvo), zaposlenih (zavod) ali zadostno premoženje (ustanova),
- ustanovljena je z namenom delovanja na področju varstva okolja,
- deluje neodvisno od oblasti in političnih strank,
- na področju varstva okolja je aktivna najmanj pet let,
- posluje skladno z zakonom,
- deluje na ravni celotne države.

Organizaciji ta status prizna okoljski minister. Izkazalo se je, da je MOP območje Volovja reber »izrezalo« iz območja NATURA 2000, zato DOPPS status NVO po Zakonu o varstvu narave ni koristil. Hkrati je ARSO svojo odločitev sprejel na podlagi Zakona o upravnem postopku, ki v 142. členu podaja odločevalskemu organu pravico presoje, ali je prosilec primeren za položaj udeleženca v postopku. DOPPS se je na odločitev ARSO pritožil, kajti zaslišanja, kjer bi se preverjala njegova »ustreznost«, ni bilo. Pritožba na MOP je uspela, saj so odločili, da je Zakon o varstvu narave širšega obsega kot Zakon o varstvu okolja in če DOPPS po prvem dobi status NVO, ki deluje v interesu javnosti, ga mora tudi po drugem, vsebinsko ožjem zakonu. Postopek za pridobitev statusa udeleženca v postopku se je začel znova.

Toda novembra 2005 je ARSO spet zavrnil prošnjo DOPPS za priznanje statusa udeleženca v postopku ter tako ignoriral odločitev MOP. Razlogi za zavrnitev prošnje so bili enaki kot prejšnjič, dodali so še sklicevanje na 58. člen Zakona o varstvu okolja. Ta pravi, da javnost sicer lahko sodeluje v postopku pridobitve okoljevarstvenega soglasja, toda ne kot udeleženec. Lahko le izrazi mnenje ter daje pripombe. DOPPS se je spet pritožil s sklicevanjem na Zakon o varstvu narave, Zakon o varstvu okolja ter na Aarhuško konvencijo. Ker ARSO ne upošteva pravice DOPPS, ki mu jo zagotavlja Zakon o varstvu narave, ker naj bi Zakon o varstvu okolja trdil drugače, je to stanje v nasprotju z načeli Aarhuške konvencije. Tokrat tudi MOP zavrne prošnjo DOPPS ter mu naloži izpolnjevanje Zakona o varstvu okolja, kar je v nasprotju z njihovo odločitvijo izpred slabega leta. Hkrati pa MOP svoje odločitve

sploh ni želel pojasniti. DOPPS se je zato pritožil na Upravno sodišče, ki je razsodilo, da si Zakon o varstvu narave in Zakon o varstvu okolja ne nasprotujeta, zato DOPPS dobi status udeleženca v postopku. Na to odločitev se je pritožil Elektro Primorska, toda Vrhovno sodišče njeni pritožbi ni ugodilo. Primer je bil spet vrnjen v presojo MOP, ki je odločil, da ima načrtovani projekt vpliv na ohranjanje narave in da je potrebno preučiti ali DOPPS deluje v javni interes na tem področju. ARSO DOPPS-u znova odreče status udeleženca v postopku. Njegovo odločitev je presodil še MOP, ki je odločil drugače. Septembra 2007, si je DOPPS torej končno zagotovil status udeleženca v postopku (glej <http://www.volovjareber.si/postopki/kronologija>).

Zaradi dolgotrajnosti postopka in zaradi nerazumljivih in nepojasnjenih odločitev s strani državnih oblasti, se Koalicija za Volovjo reber²¹ odloči ukrepati na lastno pest. Predlaga mediacijo z Elektro Primorska ter občino Ilirska Bistrica. Tudi ta pot ne prinese uspeha, saj investitor zavrne sodelovanje in pojasni, da so se pripravljene pogovarjati le s tisto NVO, ki bo pridobila status udeleženca v postopku. Takšno pot je Koalicija ubrala še pred zaključkom DOPPS-ovega boja, zato so si po odločitvi MOP vsaj malo oddahnili. Trenutno vsi čakajo na ponovno odprtje postopka za pridobitev okoljevarstvenega soglasja za vetrno elektrarno.

Osredotočimo se torej na momente, v katerih so bila pri tem postopku kršena načela Aarhuške konvencije. DOPPS po slovenski zakonodaji pripada status NVO. Zatorej mu pripada tudi pravica sodelovanja pri odločanju o okoljskih zadevah. Javnost mora biti o večjih posegih v naravno okolje ustrezno in pravočasno obveščena. Še več. Udeležba javnosti se predvideva že v začetnih fazah odločanja in izid odločitve javnosti mora biti upoštevan. DOPPS v omenjenem primeru predstavlja t. i. prizadeto javnost (borijo se za zaščito ptic in ostalih živalskih vrst na območju, ki ga bo gradnja vetrnega generatorja prizadela), ki ima po Konvenciji privilegirani položaj pri zagotavljanju sodelovanja pri okoljskih odločitvah. V vseh omenjenih točkah so bila

---

²¹ Koalicija danes šteje že več kot trideset članic, povezuje pa številne okoljske NVO ter strokovne naravovarstvene in naravoslovne organizacije. Ustanovljena je bila 14. aprila 2004. Cilj koalicije je zaščititi območje NATURA 2000 in Volovjo reber pred pretečim razdejanjem vetrne elektrarne. V osnovi se strinjajo s postavitvijo vetrnih elektrarn, vendar na mestih, kjer ne bodo povzročale prekomerne škode za pokrajino.

kršena načela Aarhuške konvencije. Huda kršitev Konvencije je nastopila ob nepriznanju DOPPS statusa udeleženca v postopku. DOPPS si je vse od razgrnitve predloga v prostorih občine Ilirska Bistrica prizadeval za ta položaj in ves čas so bili v teku postopki, s katerimi je DOPPS zahteval javno potrditev položaja, do katerega je upravičen, toda ARSO je 26. junija 2006 vseeno izdal okoljevarstveno dovoljenje za 33 vetrnic. Ko se je DOPPS pritožil zoper izdano okoljevarstveno dovoljenje, je prejel odgovor, da je pritožba zavrnjena, saj spor o njihovem statusu na vrhovnem sodišču še ni končan. Sprašujem se, kako je mogoče, da je postopek za izdajo okoljevarstvenega soglasja nemoteno tekel naprej, če sploh še ni bilo rešeno vprašanje, kdo sme v postopku sodelovati. Naslednja hujša kršitev evropske zakonodaje je nastopila, ko je MOP območje Volovja reber izrezal iz področja NATURA 2000. Koalicija za Volovjo reber se je nad to odločitvijo pritožila, toda to ni v ničemer zaustavilo postopka pa pridobitev gradbenega dovoljenja, ki ga je vložilo Elektro Primorska in ga februarja 2007 za 29 vetrnic tudi dobilo.

Sporna je tudi seja Odbora DZ za okolje in prostor, na kateri se je razpravljalo zgolj o gradnji vetrne elektrarne na Volovji rebri, toda na sejo so bili vabljeni le zagovorniki tega projekta. Nasprotniki predloga povabila niso prejeli. Zato je sklep seje odbora jasen. Člani Koalicije so mnenja, da je bil to le še eden izmed pritiskov, ki jih je vlada vršila na ARSO, kjer je bil v tem času »na mizi« postopek za izdajo okoljevarstvenega soglasja.

Vsi izdani dokumenti so bili do konca leta 2007 preklicani (okoljevarstveno soglasje, gradbeno dovoljenje) in DOPPS je dobil status udeleženca v postopku. Zakaj? Najprej zaradi razmer v Sloveniji, kjer so začele v javnost prihajati informacije o korupciji v postopku. Nadalje je bil ključnega pomena tudi uradni opomin Evropske komisije zaradi nezadostne razglasitve območja NATURA 2000 in nedovoljenega izrezovanja Volovje reber zaradi gospodarskih interesov. DOPPS je torej dosegel svoj cilj. Toda ali to pomeni, da je zadoščeno načelom Aarhuške konvencije? Menim, da ne. Dokument predvideva neproblematično sodelovanje zainteresirane javnosti. Opisani postopki »neproblematičnosti« ne morejo potrditi. Predvideva tudi smiselno vključitev strank v postopek. Koalicija za Volovjo reber si je prizadevala izvesti mediacijski postopek z investitorjem (Elektro Primorska), kar pa je slednji zavrnil. Na Elektru Primorska so pojasnili, da so pripravljeni na omejeno sodelovanje in to le s

tisto NVO, ki si bo zagotovila status udeleženca v postopku. S to zavrnitvijo je bila velikemu delu javnosti odvzeta pravica do smiselne vključitve v postopek in njihova vloga v postopku ne bo niti svetovalna, kaj šele posvetovalna. Še mesto protestnikov jim uradno ne bo zagotovljeno.

Opisane razmere nas privedejo do sklepa, da v Sloveniji standardi okoljske pravičnosti še dolgo ne bodo zagotovljeni, saj:

1. je zagovarjanje teh standardov s strani javnosti onemogočeno,
2. je predstavništvo NVO v postopkih izjemno težko doseči,
3. državna oblast in sfera gospodarstva nista zmožni oziroma nista pripravljene vzdrževati civilnega dialoga,
4. je Slovenija daleč od zagotavljanja standardov ekološke demokracije.

Vseeno pa diplomskega dela ne želim zaključiti s tako črnogledimi napovedmi, zato bom v nadaljevanju poskusila ponuditi pot, ki na dolgi rok lahko prinese tako željene rezultate. Željene za prebivalstvo. In menim, da po tehtnem premisleku, tudi za državne oblasti in gospodarstvo.

5. SKLEP

Družbene razmere se v sodobni globalizirani družbi spreminjajo hitreje kot kadarkoli prej. Velike birokratske organizacije tem spremembam ne morejo slediti, saj je njihova struktura preveč okostenela. Pogosto se zgodi tudi, da zaradi egocentričnih interesov niso pripravljene priskočiti na pomoč tistim, ki se jim dogajajo krivice. Globalizirana družba ima še eno »slabo« lastnost. Okoljsko neprimerno početje prebivalcev z enega konca zemeljske oble ima lahko uničujoče posledice tudi za prebivalce z drugega konca.

Gibanje za okoljsko pravičnost si je zadalo cilj priskočiti na pomoč ljudem, ki so žrtve okoljske nepravilnosti in v teh prizadevanjih delovati globalno. Toda ni mu uspelo. Faber (1998) gibanju očita njegovo nesposobnost sodelovanja s tistimi, ki so zadolženi za produkcijski proces. Nedemokratski kapitalistični sistem je glavni krivec za okoljsko nepravilnost. Očita mu tudi neustrezno spopadanje s problemom okoljskega rasizma. Meni še, da je gibanje neučinkovito v boju proti »izvozu« okoljskih tveganj v manj razvite dele sveta. Rešitev vidi v večjem prizadevanju gibanja za globalni sistem ekološke demokracije. Kot sem že omenila, Faber s tem pojmom označuje demokratično sodelovanje skupnosti pri odločitvah o vlaganju kapitala.

Legitimen cilj. Stremi k pravičnosti. Vseeno pa je rahlo idealističen. Menim, da v trenutnih razmerah še nismo pripravljene stopiti na pot uresničevanja tega cilja. Upam le, da ne bo, ko bomo končno pripravljene stopiti na to pot, prepozno.

Zametki te poti so predstavljeni v Evropski ustavni pogodbi²². Kot ključna mehanizma za vzpostavitev pravične in okoljsko vzdržne družbe, Pogodba izpostavlja uresničevanje načel participativne demokracije ter načel civilnega dialoga. Participativna demokracija in civilni dialog v skupnosti omogočata, da državljani

---

²² Pogodba je bila podpisana oktobra 2004 in preden stopi v veljavo, jo morajo podpisati vse države članice EU. Pogodbo je že podpisalo petnajst članic, v Franciji, na Nizozemskem ter na Irskem pa so državljani na referendumih ustavno pogodbo zavrnil. Pogodba predstavlja enoten pravni okvir, ki bo imel ob morebitnem sprejetju velik vpliv na pravne sisteme v članicah EU.

zavzamejo vlogo, ki jim pripada. Hkrati je »igranje« te vloge tudi obveza vsakega odgovornega državljan. Najnovejše definicije državljanstvo opredeljujejo kot dejavno članstvo in participacijo vsakega posameznika v družbi. Posameznik ima možnost uveljavljati svoje pravice, ima možnost vplivati na postopke, hkrati pa so mu naložene tudi določene odgovornosti (glej Michieli in Blazinšek 2007: 47-48). Beseda teče o aktivnem državljanstvu. Aktivni državljan ima naslednje sposobnosti (Benn v Michieli in Blazinšek 2007: 53-54):

- pogajanje in sodelovanje z drugimi,
- ustrezno ravnanje pri soočanju z drugačnostjo ter v konfliktnih situacijah,
- konstruktivno poslušanje drugih,
- pridobivanje informacij,
- izražanje zamisli, mnenj.

Takšen državljan je dejaven. Poučen je o delovanju glavnih sistemov v družbi (nacionalna in lokalna vlada, politične stranke...), razmišlja samostojno ter si na osnovi pridobljenih informacij in lastnih dognanj ustvarja mnenje. Svoje mnenje javno izrazi in prevzema odgovornost, ki jo takšno izražanje mnenja prinaša. Jasno je, da se aktivni državljan ne more vključevati v razprave na vseh področjih družbenega življenja. Najprej zato, ker na vseh področjih ni kompetenten, nadalje pa tudi, ker mu lahko takšne ambicije obrnejo življenje na glavo, ali mu nasploh ne dovolijo živeti. NVO predstavljajo inkubatorje za učenje aktivnega državljanstva. Predstavljajo pa tudi povezovalni mehanizem za oblikovanje globalnih mrež, ki si prizadevajo za uveljavitev pravic aktivnega državljanstva in hkrati od posameznikov zahtevajo izpolnjevanje odgovornosti, ki jih le-to prinaša.

Aktivno državljanstvo vzpodbudi posameznike, skupnost in različne organizacije, da premislijo o okoljskih pravicah in dolžnostih, ki ji imajo kot prebivalci Zemlje (Environment Canada v Hayden 2005: 147). Global Environmental Citizenship Programme ZN se trudi določiti in porazdeliti pravice in dolžnosti različnih sektorjev v družbi ter promovirati akcije za zaščito življenja na Zemlji. Program se trudi tudi povezati civilno globalno družbo z mednarodnimi okoljskimi ne/vladnimi

organizacijami. Rezultat teh prizadevanj je t. i. Earth Charter²³ oziroma Listina o Zemlji. Dokument je ob svojem nastanku presešel obstoječe opredelitve trajnostnega razvoja. Njegova načela so temeljnega pomena za doseganje globalne okoljske pravičnosti, saj predstavljajo trdno etično podlago za gradnjo trajnostno naravnane družbe, ki spoštuje naravo, osnovne človekove pravice, ekonomsko pravičnost ter kulturo miru.

Zavzetje pozicije aktivnega državljana je torej pot, ki predstavlja potencial za doseg standardov okoljsko pravične družbe²⁴. Dolžni smo stopiti na to pot. Ne zgolj v primerih, ko se nepravilnost dogaja nam. NIMBY bitke ne dosegajo standardov aktivnega državljanstva. Na to pot moramo stopiti zdaj. Ne jutri, danes! Le tako bomo dosegli, da bo v družbi prevladal stil okoljske pravičnosti (Nadal 2004). Takrat bo uresničevanje načel okoljske pravičnosti vsakodnevna praksa vseh nas.

---

²³ Dokument so sprejeli v Palači miru v Haagu leta 2000 in obsega preambulo ter šestnajst osnovnih predpostavk. Predstavlja rezultat posvetovanj med političnimi osebnostmi, strokovnjaki, nacionalnimi odbori, medvladnimi organizacijami, (med)narodnimi NVO,...

²⁴ Ne trdim, da je to edina pot za doseg standardov okoljsko pravične družbe. V nalogi je izpostavljena, ker po mojem mnenju predstavlja »primeren zaključek« prehojene poti.

6. LITERATURA IN VIRI

1. Alrøe, Hugo Fjelsted in Erik Steen Kristensen (2004): *Investigating Organic Agriculture in a Global Perspective*. Dostopno na <http://www.interdisciplinary.net/publishing/idp/eBooks/EJGC2%201.6.pdf> (31. maj 2008).
2. Bernard, Vojko (2008): *Članom GREENSLO, društvom, NVO, iniciativam ter medijem*. Dostopno na <http://gezslo.spaces.live.com/blog/cns!BACFE21438672130!266.entry> (10. junij 2008).
3. Faber, Daniel, ur. (1998): *The Struggle for Ecological Democracy. Inveronmental Justice Movements in the United States*. New York: The Guilford Press.
4. Hayden, Patrick (2005): *Cosmopolitan Global Politics*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
5. Henkel, David S. (2007): Growing Smarter: Achieving Livable Communities, Environmental Justice and Regional Equity – recenzija. *Planing & Environmental Law* 29(9), 17-18.
6. Julian, Roberta (2004): Equality, Social Differences and Environmental Resources. V Rob White (ur.): *Controversies in Environmental Sociology*, 113-131. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Kiss, Csaba (2007): *Legal Analysis Aarhus Convention: Slovenia*. Dostopno na <http://www.justiceandenvironment.org/wpcontent/uploads/2008/01/aarhuslegal-analysis-slovenia.pdf> (16. avgust 2008).
8. Koalicija za Volovjo reber (2008): *Kronologija postopkov z ohranitev Volovje rebri*. Dostopno na <http://www.volovjareber.si/postopki/kronologija> (31. julij 2008).

9. Kruize, Hanneke (2004): *Efficiency versus Equity: Distributional Effects of Environmental Policy in the Netherlands*. Dostopno na <http://www.interdisciplinary.net/publishing/idp/eBooks/EJGC2%201.6.pdf> (31. maj 2008).
10. Kurir Borovčič, Mateja, ur. (2007): *Umanotera poroča – Ogledalo vladi 2006*. Dostopno na <http://www.umanotera.org/upload/files/Ogledalo%20vladi/Umanotera%20Poroča%20SLO%20WEB.pdf> (11. avgust 2008).
11. Luz, Claudio (2007): Standing on Principle: The Global Push for Environmental Justice. *Environmental Health Perspectives* 115(10), A500-A503.
12. Marega, Milena in Andrej Klemenc, ur. (1996): *Modri ljudje za modro nebo*. Ljubljana: Regionalni center za okolje za Srednjo in Vzhodno Evropo.
13. Marega, Milena in Drago Kos, ur. (2002): *Aarhuška konvencija v Sloveniji. Strokovna priporočila za implementacijo Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah*. Ljubljana: Regionalni center za okolje za Vzhodno in Srednjo Evropo.
14. Marega, Milena in Mateja Šepec, ur. (1998): *Vloga in financiranje NVO : možnosti za izboljšanje političnih, zakonskih, finančnih pogojev delovanja nevladnih organizacij*. Ljubljana: Regionalni center za okolje za Vzhodno in Srednjo Evropo.
15. Matoz, Ana in Tina Divjak (2007): *Aarhus Convention. Case Study – Slovenia*. Dostopno na <http://www.justiceandenvironment.org/wpcontent/uploads/2008/01/aarhus-case-slovenia1.pdf> (31. julij 2008).
16. Michieli, Tina in Alenka Blazinšek, ur. (2007): *Nevladne organizacije in spodbujanje aktivnega evropskega državljanstva*. Ljubljana: CNVOS.

17. Nadal, Carine (2008): Pursuing Substantive Environment Justice: The Aarhus Convention as a 'Pillar' of Empowerment. *Environmental Law Review* 10(1), 28-45.
18. Peršolja, Karol Peter (2006): *Model odločanja pri ravnanju z obnovljivimi viri energije*. Magistrska naloga. Koper: Fakulteta za management.
19. Rawls, John (1971/1999): *A Theory of Justice*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
20. Schombert, James (2001): *Holism*. Dostopno na <http://abyss.uoregon.edu/~js/glossary/holism.html> (16. junij 2008).
21. Shrader-Frechette, Kristin Sharon (2005): *Environmental Justice. Creating Equality, Reclaiming Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
22. Shader-Frechette, Kristin Sharon (1991): *Risk and Rationality. Philosophical Foundations for Populist Reforms*. Los Angeles: University of California Press.
23. Silveira, Stacy J. (2000-01): *The American Environmental Movement: Surviving Through Diversity*. Dostopno na http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/lwsch/journals/bcealr/28_2-3/07_TXT.htm (24. julij 2008).
24. Smary, Eugene E. (1999): *Environmental Justice: More Than NIMBY and LULU*. Dostopno na <http://www.newcoalition.org/Article.cfm?artId=2533> (24. julij 2008).
25. STA (2006): *Podobnik: Romi so dobesedno izzvali onesnaženje vodnega vira*. Dostopno na http://www.finance.si/166924/Podobnik_Romi_so_dobesedno_izzvali_onesna%BEenje_vodnega_vira (18.08.2008).
26. Stephens, Carolyn, Simon Bullock, Alister Scott (2001): *Environmental Justice. Rights and Means to a Healthy Environment for All*. Dostopno na http://www.foe.co.uk/resource/reports/environmental_justice.pdf (6. julij 2008).

27. Strojjan, Tatjana in Primož Šporar (2000): *NVO v Sloveniji. Poročilo o usklajenosti ureditve položaja nevladnih organizacij v Sloveniji s priporočili Open Society Instituta New York*. Ljubljana: PIC.
28. Šporar, Primož (2004): *Poročilo o položaju nevladnih organizacij v Sloveniji 2003/2004*. Ljubljana: PIC.
29. Šporar, Primož, Vesna Leskošek, Robert Levičar in Milena Škrl Marega, ur. (2003): *Strokovne podlage za program vključevanja nevladnih organizacij v pripravo, izvedbo in vrednotenje razvojnih strateških dokumentov RS: povzetek*. Ljubljana: Agencija RS za regionalni razvoj, Služba vlade RS za strukturno politiko in regionalni razvoj.
30. Šporar, Primož (2002): *Uvodne besede*. Dostopno na <http://www.ljudmila.org/cnvos/Lupa/program.htm> (31. julij 2008).
31. Šimunac, Tanja (2006): *Vpliv multinacionalk na države v razvoju*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
32. U.S. Environmental Protection Agency (2008): *About EPA*. Dostopno na <http://www.epa.gov/epahome/aboutepa.htm> (3. junij 2008).
33. U. S. Environmental Protection Agency (2006): *Future Mechanisms to Enhance Stakeholder Involvement and Engagement to Address Environmental Justice*. Dostopno na <http://www.epa.gov/oecaerth/resources/publications/ej/nejac/stakeholder-involv-9-27-06.pdf> (20. avgust 2008).
34. Wikipedia – The Free Encyclopedia (2008): *Principles of Environmental Justice*. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_justice#Principles_of_Environmental_Justice.7FUNIQ56bd918249cd8fea-nowiki-0000002B-QINU.7F10.7FUNIQ56bd918249cd8fea-nowiki-0000002C-QINU.7F (16. junij 2008).
35. Young, Oran R. (2001): *Environmental Ethics in International Society*. V Coicaud, Jaen-Marc in Daniel Warner (ur.): *Ethics and International Affairs*, 161-193. ZDA: United Nations University Press.